

ผลจากที่ต้องทำไร่ชาก่อน หรือทำไร่ซ้ำที่เดิม ทำให้ผลผลิตตกต่ำกว่าครึ่ง จนไม่เพียงพอต่อการบริโภค อย่างกรณีแม่ดวงตา ไทรสังขมล เล่าให้ฟังว่า แต่เดิมทำไร่ชาก่อตาม ประเพณี (7-10 ปี) เคยได้ข้าว 400 กว่าปี๊บ (1ปี๊บ = 3 กก.) หรือ 1,200 กก. แต่เมื่อต้องมาทำไร่ชาก่อนในปี 2542 ข้าวที่เคยพอเพียงสำหรับครอบครัวและเพื่อนบ้าน ก็ลดเหลือครึ่งหนึ่ง แค่ 200 กว่าปี๊บ พริก ซึ่งเป็นแหล่งรายได้สำคัญ ลดจาก 20 ปี๊บ เหลือแค่ 2 ปี๊บ ไม่พอขาย ต้องเก็บไว้กินเอง พักที่เคยได้ 50 ลูก กลับไม่ได้เลย

ครอบครัวแม่ดวงตามีผู้ใหญ่ถึง 10 คน และเด็ก 5 คน ข้าวและพืชผักอาหารก็ไม่พอเพียงสำหรับบริโภคตลอดปี หรือใช้ทำบุญ แบ่งปันให้เพื่อนบ้านได้ อีกทั้งยังกระทบต่อรายได้จากเดิมปลูกพริกได้ 20 ปี๊บ เก็บไว้กินเอง 14 ปี๊บ ที่เหลือ 6 ปี๊บขายแก่พ่อค้าข้างนอก กก.ละ 50 บาท ได้ 900 บาท เก็บเอาไว้ใช้ซื้อเครื่องปรุงอาหาร และของใช้ในครอบครัว ดังนั้นเองแม่ดวงตาจึงต้องดิ้นรนไปทำนา ทั้ง ๆ ที่ไม่มีที่นาของตัวเอง โดยไปขอทำนาร่วมกับหลาน เอาควาย เอาแรงงานไปช่วย แล้วขอแบ่งปันข้าว

จากการสำรวจข้อมูลพบว่า โดยเฉลี่ยปริมาณข้าวที่พอเพียงสำหรับครอบครัว จะอยู่ราว ๆ 2,400 กก. ในพื้นที่ไร่ชาก่อ ชาวบ้านร้อยละ 40 สามารถผลิตข้าวได้ถึง 3,000 กก. ผลผลิตที่เหลือบริโภคคือหลักประกันความเสี่ยงของครอบครัวยามเมื่อประสบปัญหาจากฝนฟ้า ไม่ตกตามฤดูกาล หรือบางช่วงอาจมีหนู หนูป่า มากินข้าว อีกทั้งยังเผื่อไว้สำหรับการทำบุญ แต่เมื่อชาวบ้านต้องหันมาทำไร่ชาก่อน ชาวบ้านจะแก่ ที่ผลิตข้าวอยู่ในระดับพอกิน มีเพียง 3 ราย นอกนั้นผลิตข้าวได้เฉลี่ยต่ำกว่าครึ่ง ชาวบ้านร้อยละ 19 ได้ข้าวเพียง 1,500 กก. นอกจากนั้นได้ข้าวน้อยลง สำหรับพริก และยาสูบ แดง พัก ถั่ว ผัก มะเขือ มันก็เช่นเดียวกัน ชาวบ้านร้อยละ 30 ได้พริกจากไร่ชาก่อเฉลี่ย 200 กก. แต่เมื่อต้องทำไร่ชาก่อน ร้อยละ 27 ได้พริกเพียง 20 กก.

ผลจากการที่ข้าวและพืชผลอื่น ๆ ตกต่ำกว่าครึ่ง ทำให้ชาวบ้านร้อยละ 68 มีข้าวไม่พอกิน ต้องปรับตัวหลายด้าน ร้อยละ 28 ต้องไปยืมข้าวจากเพื่อนบ้าน อีกร้อยละ 18 ต้องไปหาหมักกลอย ผัก มาผสมกินกับข้าว ประมาณร้อยละ 8 ต้องหาซื้อข้าวจากภายนอก และขอให้หน่วยงานราชการเข้ามาช่วยเหลือ ชาวบ้านร้อยละ 56 ที่มีที่นาของตน ก็ต้องหันไปพึ่งที่นามากขึ้น โดยร่วมกับเครือญาติและเพื่อนบ้านช่วยกันทำนา ส่วนชาวบ้านร้อยละ 43 ที่ไม่มีที่นา บางส่วนก็ต้องทำอย่างแม่ดวงตา โดยการไปช่วยเอาแรงกับเครือญาติ เพื่อนบ้านทำนา

ไม่เพียงแต่ผลผลิตลดลงไม่พอกินเท่านั้น การทำไร่ชาก่อนยังสร้างปัญหาอื่น ๆ ตามมา เพราะไร่ที่ไม่สมบูรณ์พอ ผลผลิตจะต่ำ และมีหญ้าขึ้นมาก ชาวบ้านต้องทุ่มเทแรงงานในการถางหญ้า ปรับปรุงดิน ขณะที่แรงงานในระบบการผลิตที่มีอยู่น้อยเต็มที เนื่องจากเด็ก ๆ ที่สามารถทำไร่ได้ต้องเข้าโรงเรียน ไม่มีเวลามาช่วยที่บ้านทำงาน และการถูกเรียกร้องเวลาจากหน่วยงานรัฐให้ไปทำงาน “พัฒนา” ทำให้ชาวบ้านร้อยละ 56 มีแรงงานไม่พอกับสถานการณ์ที่

ต้องทำไร่อ่อน ห้วยที่สุด แรงงานที่เหลืออยู่ก็ต้องทำงานในไร่หนักขึ้น แต่ผลผลิตก็ยังลดลง นอกจากปัญหาแรงงานแล้ว การทำไร่ชาก่อน ทำให้ผืนดินบริเวณดังกล่าวเสื่อมโทรม แห้งแล้ง ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นห่วงว่า หากเป็นเช่นนี้ต่อไป จะทำให้ดินเสีย พื้นตัวลำบาก

ขณะเดียวกัน การที่รัฐจัดระเบียบการทำไร่ให้ชุมชน ยังกระทบต่อประเพณี ความเชื่อ และความรู้ของชาวบ้านด้วย เพราะตามประเพณีของชาวบ้าน จะมีกฎเกณฑ์ ความเชื่อ ในการเลือกพื้นที่มากมาย เช่น ต้องเลือกพื้นที่ที่เป็นป่าไผ่ เป็นพื้นที่ไร่ชากที่อายุไม่ต่ำกว่า 10 ปี ไม่ลาดชันเกินไป เลือกขนาดที่เหมาะสมกับการบริโภคยังชีพในครอบครัว ต้องไม่เลือกพื้นที่ปะปนกับกลุ่มเครือญาติอื่นที่ถือสายผีต่างกัน เมื่อได้พื้นที่เหมาะสมแล้วก็ต้องขอกับ “ช่งระริ” หรือแม่พระธรณี โดยการอธิษฐาน หากกลับมาผืนไม่ดีก็ต้องเปลี่ยนพื้นที่ใหม่ กฎเกณฑ์เหล่านี้ มีความสำคัญต่อระบบการจัดการทรัพยากร และความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน แต่เมื่อชาวบ้านต้องถูกบังคับให้ทำไร่อ่อน หมดสิทธิในการเลือกพื้นที่ตามประเพณี ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้สะท้อนถึงความหวาดวิตกต่อการเสื่อมโทรมทางประเพณี เพราะมันกำลังบอกว่า “การพัฒนา” และ “การอนุรักษ์” กำลังกลืนความเป็นตัวตน หรืออัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงเข้าแล้ว

ตัวอย่างที่สะท้อนถึงความวิตกดังกล่าวได้ดี ก็คือ การจัดงานประเพณีทำบุญข้าวใหม่⁵ ที่บ้านจองอ้ว เมื่อ 2-3 ปีก่อน ซึ่งเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยงแต่อยู่นอกพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร ทั้งที่หมู่บ้านจองอ้ว ไม่สามารถทำไร่ข้าวได้แล้ว ต้องซื้อข้าวมากิน แต่ทางจังหวัดร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ต้องการจัดประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว⁶ ดังนั้นเองชาวบ้านจึงต้องซื้อข้าวเพื่อมาทำบุญ ชาวกะเหรี่ยงที่บ้านจะแก ทุ่งใหญ่ฯ ต่างพากันสะท้อนว่า งานบุญข้าวใหม่ดังกล่าว สูญเสียความหมายที่แท้จริงไปแล้ว เพราะไม่ได้ใช้แรงงานของตนเองในการผลิต และการสูญเสียประเพณีดั้งเดิม ก็เปรียบเสมือนการสูญเสียความเป็นกะเหรี่ยงด้วย

ระบบการศึกษา การพัฒนา กับความขัดแย้งทางวัฒนธรรม

ปัญหาที่ชาวกะเหรี่ยงทั้งที่หมู่บ้านจะแก และหมู่บ้านอื่น ๆ รู้สึกเดือดร้อนไม่แพ้ปัญหาไร่หมุนเวียน ก็คือ ระบบการศึกษาที่มีอยู่ ได้สร้างความขัดแย้งกับวัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยง กระบวนเรียนรู้ของชาวกะเหรี่ยงที่ผ่านมาก่อนที่การศึกษาสมัยใหม่จะเข้ามานั้นดำเนินการโดยสถาบันทางสังคมของชุมชนเอง ได้แก่ สถาบันครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งทำหน้าที่ให้กระบวน

⁵ พิธีทำบุญข้าวใหม่ มักทำขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำเดือนสาม อันเป็นช่วงหลังเสร็จสิ้นฤดูกาลผลิต จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษและพืชที่ได้ตายไปในช่วงการเผาไร่ และทำไร่ ทั้งยังเป็นพิธีรำลึกถึงพระคุณของพิบูลโย หรือ แม่โพสพ ในบางหมู่บ้านถือว่าเป็นงานบุญเพื่อถวายข้าวใหม่ให้กับพระพุทธ (ปันแก้ว, 2535, น.80)

⁶ ตัวอย่างการวิเคราะห์ผลกระทบจากการหยิบเอาประเพณี พิธีกรรม ไปทำการท่องเที่ยวจนสูญเสียความหมายดังเดิมนั้น ดูได้จาก นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2530) “อุตสาหกรรมท่องเที่ยวกับผลกระทบต่อวัฒนธรรม” ใน ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 8 ฉบับที่ 6 เม.ย.30

การเรียนรู้ต่อความเป็นกะเหรี่ยง ทั้งการทำมาหากิน ทำไร่ ตลอดจนการประพุดติดตามจารีประเพณี สถาบันผู้อาวุโส ที่ทำหน้าที่ดึกเตือน ให้ความเห็นต่อจารีต ประเพณี การทำมาหากิน แก้ไขปัญหาความขัดแย้ง สถาบันความเชื่อ เช่น เซอู้ ที่เป็นผู้นำทางพิธีกรรม และสถาบันพระสงฆ์ ที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาด้านศีลธรรม การทำมาหากิน ชาวกะเหรี่ยงจึงมีผู้นำทางปัญญาที่หลากหลาย ทั้งผู้รู้ด้านสัตว์ป่า การทำไร่ ด้านประเพณีพิธีกรรม

คนกะเหรี่ยงเห็นพ้องต้องกันว่า การอ่าน ออก เขียนได้ เป็นผลดีต่อชุมชน เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ชาวบ้านจะได้สื่อสาร แสดงตัวตนต่อราชการ คนภายนอก เพื่อให้เข้าใจถึงปัญหาของคนกะเหรี่ยง และรู้จักยอมรับวัฒนธรรมประเพณีของคนกะเหรี่ยงได้ ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงความรู้ต่าง ๆ จากภายนอก การใช้ภาษาจึงมิได้มีนัยของการสูญเสียวัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยงแต่อย่างใด トラบเท่าที่ภาษามีฐานะเป็นเพียง “เครื่องมือ” ที่กะเหรี่ยงสามารถหยิบใช้เพื่อเข้าถึงความรู้ แสดงอัตลักษณ์ และต่อรองทางอำนาจได้ แต่ปัญหาสำคัญของการศึกษา กลับอยู่การครอบงำกระบวนการทัศน์ต่อการพัฒนา ดังถ้อยคำที่ว่า

“ข้อดีของการเรียน คือ เด็กได้รู้หนังสือ มีความรู้” แต่ข้อเสีย คือ เด็กไม่สนใจประเพณี เข้าไปในเมือง ถูกปลูกฝังแนวคิดพัฒนา เด็กคิดว่าการพัฒนาดีกว่าประเพณีที่มีอยู่ พอจบมาก็หาหัวหน้าเมีย ไม่ค่อยอยากช่วยที่บ้านทำงาน พ่อมีภาระมาก”(คิหล่ง ,จะแก)

แต่เมื่อระบบการศึกษาไม่ใช่เป็นแค่ตัวเทคโนโลยี ที่จะให้คุณหรือโทษตามแต่การเลือกใช้ที่เหมาะสมดังที่มักกล่าวอ้างกัน แต่มันเป็นหนึ่งในกลไกทางอำนาจที่ครอบงำทำลายวัฒนธรรมกะเหรี่ยง ความหวาดวิตกต่อปัญหาการศึกษาจึงเกิดขึ้นอย่างมาก

“เรื่องประเพณีเมื่อก่อนต่างกับปัจจุบันมาก เหมือนน้ำกับน้ำมัน เด็กเรียนหนังสือก็ได้อยู่ แต่เด็กไม่เชื่อประเพณี หาว่าพ่อแม่เฒ่า ไม่มีความรู้” หนักใจมากกับการใช้หัวปากกา แต่ไม่ใช่แรงงานเลย เด็กว่าทำตามประเพณีไม่มีประโยชน์”(กลุ่มผู้หญิงบ้านจะแก.)

ขณะที่แง่มุมจากเด็ก ก็ได้สะท้อนปัญหาบางประการ จากระบบเช่นกัน

“ช่วยที่บ้านทำไร่ได้เฉพาะตอนเสาร์อาทิตย์ เพราะติดเรียน แต่ถ้าจำเป็นจริง ๆ เช่น ปีนี้ฝนตกเร็ว เมาไร่ไม่ทัน ก็ต้องขออนุญาตครู ไปช่วยที่บ้านหรือหญ้า เมาไร่” ด.ช.เสกสรรค์ ไตรสังขกมล,จะแก)

“มาร่วมงานทำบุญข้าวใหม่ เพราะผู้ใหญ่บอกให้มา ก่อนหน้านี้นี้ไม่เคยมา เพราะต้องเดินไกล” (เด็กสาวจะแก อายุประมาณ 15ปี มาร่วมงานบุญข้าวใหม่ที่เกาะสะเต็ง, 8 มค.2544)

“จะออกไปเรียนข้างนอก แต่ไม่อยากอยู่ข้างนอก ชอบอยู่ที่นี้ แต่ไม่อยากทำไร่ คิดว่าคงทำนา” (เด็กสาวชาวจะแก คนเดิม)

เสียงสะท้อนถึงปัญหาของระบบการศึกษาที่มีผลต่อการทำลายวัฒนธรรมคนกะเหรี่ยง ไม่ได้มีเฉพาะกลุ่มผู้อาวุโส และกลุ่มผู้หญิงเท่านั้น ร้อยละ 87 ของชุมชนจะแตกต่างกันตรงกันว่า หลักสูตรการเรียนการสอนในปัจจุบันเป็นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาที่ก่อปัญหา ไม่เพียงเท่านั้นจากผลการประชุมเชิงปฏิบัติการชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร 6 หมู่บ้าน (มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า, 2538) ต่างได้ข้อสรุปปัญหาการศึกษาตรงกันในหลายประการ

ประการแรก เกิดความขัดแย้งในเชิงกระบวนการทัศนวิสัย ระหว่างความรู้ที่อิงอยู่กับระบบการพัฒนาแบบใหม่ อ้างความเป็น “วิทยาศาสตร์” กระบวนการเข้าครอบงำวิถีคิด ความรู้แบบพื้นบ้าน ที่อยู่บนหลักความเชื่อที่สัมพันธ์กับระบบการจัดการทรัพยากร การผลิต และการจัดความสัมพันธ์ในสังคม ทำให้ความรู้พื้นบ้านกลายสภาพเป็น “โง่งมง่าย” อันนำไปสู่ความรู้สึกด้อยค่า ด้อยศักดิ์ศรี เสื่อมสูญอัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยง

ประการที่สอง ความรู้ภายนอก เป็นตัวให้ความชอบธรรมกับนโยบายรัฐ และสร้างความแตกแยกในชุมชน ขณะที่กลไกการพัฒนา เช่น การส่งเสริมเกษตรเพื่อการค้า การจัดระเบียบชุมชน และอื่น ๆ กำลังถึงมือผู้ชุมชน ได้แทรกซึมผ่านผู้นำทางการ คนรุ่นใหม่ ความรู้ภายนอกในฐานะเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาขัดแย้งกับความรู้พื้นบ้านโดยตรง ความเป็นเอกภาพในเชิงวัฒนธรรมกำลังถูกทำลาย เมื่อเริ่มมีกลุ่มคนบางส่วนปฏิเสธวัฒนธรรมพื้นบ้าน และพร้อมรับการพัฒนาจากภายนอก นั้นหมายถึง ความเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์ร่วมกำลังถูกทำลาย

ประการที่สาม ระบบการศึกษาพื้นบ้านถูกทำลายจากกลไกการศึกษาของรัฐ เพราะระบบการศึกษานอกมิได้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกับกระบวนการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน แต่สามารถทรงอิทธิพลและสร้างการเปลี่ยนแปลงได้เพราะการใช้อำนาจจากกฎหมาย และกลไกของรัฐเอง ตั้งแต่เด็กเข้าสู่ระบบ โดยมีเปิดโอกาสให้มีการมีชุมชนมีส่วนร่วม ทำให้สถาบันการเรียนรู้พื้นบ้าน เช่น วัด กลุ่มผู้อาวุโส ครอบครัว เสื่อมลง ชาวบ้านบางคนละทิ้งความรู้พื้นบ้าน เช่น ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร การรักษาพยาบาล การทำมาหากิน นั้นหมายถึง ชุมชนกำลังสูญเสียศักยภาพการพึ่งตนเองทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และอื่น ๆ ต้องหันไปพึ่งอำนาจภายนอก สมรรถนะแห่งสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงก็ลดน้อยลงด้วย

การพัฒนา กับการจัดการเวลาของชุมชน

ปัญหาเรื่องการศึกษาดึงแรงงานออกจากไร่นา และใช้ “เวลา” ของเด็ก จนมีเหลือให้แค่ครอบครัวน้อยลง ผู้ใหญ่เองก็หาได้มีสภาพต่างกันเท่าใดนัก เมื่อครอบครัวจำต้องทำไร่ไถนา การใช้เวลาในไร่จึงเพิ่มขึ้นในการปรับปรุงดิน ถางหญ้า ไปทำนาของตนเอง หรือร่วมทำนากับคนอื่นตลอดจนไปรับจ้างเพิ่มเติม นอกจากนี้ชาวบ้านยังต้องเจียดเวลาไปร่วมกิจกรรมการพัฒนาของราชการด้วย ทั้งการประชุม การทำงาน

“เดี๋ยวนี้มีการะมาก ต้องไปประชุมบ้าง ทำกิจกรรมหมู่บ้านต่าง ๆ นานา เลยไม่มีเวลาที่จะซ่อมแซมบ้าน (บ้านไม้ไผ่ มีอายุแค่ 2-3 ปี) บางคนก็เลยหันไปทำบ้านถาวร (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะแก)

การสูญเสียเวลาเพื่อทำมาหากินมากขึ้น และการร่วมกิจกรรมการพัฒนา ยังส่งผลกระทบต่อประเพณี พิธีกรรมของชุมชนด้วย

“พิธีบูชาฤกษ์จะต้องทำทุกปี ไปอาบนํ้ารูปฤกษ์ตอนสงกรานต์ ตอนนี้อย่างไป 2 ปีแล้ว เดี่ยวนี้ชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลา ต้องทำมาหากินมากขึ้น ปรับสภาพพื้นที่เพราะไร่ชาค่อนข้างเยอะ และยังคงใช้เวลาไปร่วมกิจกรรมการพัฒนาอีก ทำให้ไม่มีเวลาเหมาะสมทำพิธี ทำให้ทำมาหากินไม่เต็มที่ ฟ้าฝนไม่ดี (กลุ่มสนทนาผู้เฒ่าจะแก)

อำไผ่ หมู่ใหญ่แห่งบ้านจะแก ก็ได้สะท้อนถึงการลดเวลาทำพิธีของตนเองในทำนองเดียวกันว่า “เมื่อก่อนเลี้ยงผีด้วยอันปีละ 1 ครั้ง ตอนนี้นำมาเป็น 4 ปีต่อครั้ง เพราะชาวบ้านมาร่วมตัวกันทำพิธียากขึ้น ไม่มีเวลา ผมเองก็เปลี่ยนสายผีนับถือตามเมีย อีกอย่างหาอันลำบาก เพราะอยู่ในป่าอนุรักษ์ (อำไผ่, จะแก)

เนื้อหาของพิธีกรรม ส่วนหนึ่งคือการกระชับความสัมพันธ์ทางสังคม ผลิตซ้ำสัญลักษณ์ระบบ คุณค่า ความเชื่อทางวัฒนธรรม ตลอดจนเสริมความมั่นคงทางจิตใจ ศักดิ์ศรีของชุมชนในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง กรณีของอำไผ่ ชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาได้ส่งผลต่อการจัดสรรเวลาของชาวบ้าน และเกิดการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมในระดับครอบครัว เครือญาติที่ถือสายผีร่วมกัน เมื่อพิธีกรรมทอดห่าง ระบบการผลิตซ้ำทางคุณค่าก็เริ่มมีปัญหา ส่งผลต่อความสัมพันธ์ในชุมชน

โครงสร้างการตัดสินใจ กับการมีส่วนร่วมของชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกะเหรี่ยงกับทางการในอดีต ทางกรมมีสถานะเป็น “เจ้านาย” หรือ “เจ้าอุปถัมภ์” ตั้งแต่ยุคสมัยที่กะเหรี่ยงต่อสู้ป้องกันพม่าให้ไทย แต่สภาพของ “เจ้าอุปถัมภ์” ได้เปลี่ยนมาเป็น “ผู้มีอำนาจจากภายนอก” ที่ใช้อำนาจละเมิดวัฒนธรรม ประเพณีของชาวบ้าน ตลอดจนผลักดัน “การพัฒนา” ที่ขัดกับประเพณีของชุมชน ผ่านผู้นำทางการที่รัฐสามารถควบคุมได้ โดยไม่สนใจโครงสร้างการตัดสินใจในวัฒนธรรมของชุมชนที่มีอยู่ได้แก่ สถาบันผู้อาวุโส สถาบันความเชื่อ สถาบันครอบครัวและเครือญาติ ที่เคยทำหน้าที่ตัดสินใจเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชน

ผู้นำทางการจึงดำรงอยู่ในสถานะที่ขัดแย้ง ในด้านหนึ่งของความเป็นผู้นำกะเหรี่ยง ก็ต้องพยายามปกป้องวัฒนธรรม ประเพณีของคนกะเหรี่ยง แต่อีกด้านหนึ่งรัฐก็พยายามทำให้

ผู้นำท้องถิ่น กลายเป็น “ข้า” ของราชการที่ต้องพยายามปฏิบัติตาม โครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐและเอกชนต่างก็วิ่งเข้าหาผู้นำ

สภาวการณ์เช่นนี้ได้ก่อให้เกิดความแตกแยกในชุมชน ดังกรณีหมู่บ้านจะแก ซึ่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งเป็นคนประสานโครงการทฤษฎีใหม่เข้ามาในหมู่บ้าน เช่น การขุดบ่อเลี้ยงปลา ลอกคลอง เลี้ยงไก่ ดึงโครงการลงมาพื้นที่ของตน เอาเงินโครงการมาจ้างชาวบ้าน ทั้งที่ตามเจตนารมณ์ของโครงการต้องการให้เป็นของชุมชนร่วมกัน กรณีดังกล่าวได้สร้างความขัดแย้งในชุมชนขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงที่มีบทบาทสูงต่อการกำหนดทิศทางของหมู่บ้านมาโดยตลอด

“ไม่เห็นด้วยกับโครงการพัฒนาเหล่านี้ ไม่เกี่ยวกับประเพณี ผู้หญิงพูดอะไรไม่ได้ ไม่ให้ผู้หญิงพูด เราไม่มีสิทธิพูดหรือ ที่เข้ามาทำโครงการ คนทำก็รู้ประเพณีอยู่ว่ามันขัด แต่ก็ยังจะสร้างอยู่ ตอนนี้เป็นไง กลายเป็นบ่อร้าง” (กลุ่มผู้หญิงจะแก)

ระบบผูกขาดการตัดสินใจ ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงเพราะผู้นำทางการเมืองต้องการผูกขาดอำนาจและผลประโยชน์ของตน แต่ระบบโครงสร้างที่รัฐจัดตั้งขึ้น แม้จะมีการให้ผู้นำทางการเมืองของชาวบ้านเข้าไปสะท้อนปัญหา และเสนอเรื่องราวของชาวบ้าน แต่ก็หาได้สนใจการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงไม่ ดังกรณีการความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ต้องการอพยพชาวบ้านจะคีเพื่อ ออกจากจากพื้นที่ ได้การประชุมคณะอนุกรรมการป้องกันและปราบการทำลายป่า ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านสะเนฟอง เป็นกรรมการ คณะอนุกรรมการ ชุดดังกล่าวแต่งตั้งโดยอำเภอสังขละบุรี ผู้ใหญ่อานนท์ บ้านสะเนฟอง ได้กล่าวถึงบรรยากาศการพูดคุยว่า

“ผมได้ชี้แจงแล้ว ชาวบ้านจะคีพ้ออยู่มานาน มีบัตรชาวเขา ไม่ได้ทำลายป่า แต่ป่าไม้เขตบ้านโป่ง และอำเภอไม่ยอมฟัง บอกว่าไม่ได้ ต้องย้าย เขาจะปลูกต้นไม้และทำพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ท่องเที่ยว แล้วก็ตั้งคณะทำงานไปศึกษาพื้นที่ที่ของกาเลีย กับปะไรโหนด โดยมีเจ้าหน้าที่และผู้ใหญ่ 8 และหมู่ 10 ตำบลหนองลู ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับ เขาบอกว่า ทางสะเนฟอง ไม่ต้องไปดู...” (อานนท์ เสดะพันธุ์, 8 มค.44)

คำบอกเล่าดังกล่าว ตรงกับที่ปลัดอบต.ไล่โว่ ที่ได้ร่วมประชุมด้วย ได้สะท้อนให้เห็นถึงกลไกการตัดสินใจที่รัฐจัดตั้ง เปิดให้ชุมชน “มีส่วนร่วม” ในนามเท่านั้น แต่ในภาคปฏิบัติเสียงของชาวบ้านไม่ได้มีความหมายต่อการตัดสินใจ ผู้หญิงถูกกีดกันไม่ให้มีสิทธิในการรับรู้ มีส่วนร่วมตัดสินใจแต่อย่างใดการปิดกั้นการมีส่วนร่วมดังกล่าว จะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านมากขึ้น มีหน้าซ้ำยังอาจนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างผู้นำทางการเมืองกับชุมชนเอง

ปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐ กับชุมชน หรือภายในชุมชนเองทั้งจากโครงการพัฒนา หรือจากมาตรการอนุรักษ์ ส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาระบบการรับรู้ การตัดสินใจที่รัฐปฏิเสธการมีส่วนร่วมของชุมชน ระบบโครงสร้างทางการเมืองดังกล่าวนี้อยู่ได้ทำลายระบบการตัดสินใจตามประเพณีที่มีอยู่ ลิดรอนสิทธิของส่วนต่าง ๆ ในชุมชนที่เคยมีส่วนร่วมมาก่อน เช่น

กลุ่มผู้หญิง กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มผู้นำความเชื่อ อีกทั้งยังผลักดันให้ผู้นำทางการอยู่ท่ามกลางสภาวะความขัดแย้งระหว่างความเป็นตัวแทนของชุมชนกับแรงกดดันจากรัฐ เกิดปัญหาความแตกแยก ฐานทางวัฒนธรรมซึ่งคนกะเหรี่ยงเคยใช้เป็นพลังในการต่อสู้ ปกป้องตนเองมาช้านานต้องเสื่อมพลังลงไปด้วย

6.3.7 บทสรุป นโยบายและกลไกรัฐต่อการละเมิดสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร

ชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร เคยอาศัยพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร ในฐานะภูมิรัฐศาสตร์สำคัญต่อการสร้างระยะห่างระหว่างรัฐพม่ากับไทยในอดีต แม้เมื่อบทบาทความสำคัญ ตลอดจนอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงได้สลายไปจากการรับรู้และการยอมรับจากรัฐ กลายสภาพเป็นแค่ “ชาวเขา” ที่ล่าหลังการพัฒนา หรือเป็นกลุ่มชายขอบ แต่กระนั้นชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร ก็ยังอาศัยพื้นที่ป่าเขาอันกว้างใหญ่ สลับซับซ้อน ยังเป็นตัวสกัดกั้นการพัฒนาที่ถึงโถมมาภายนอกได้เป็นอย่างดี กะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวรจึงยังคงสิทธิของชุมชนในการจัดการทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ต่างจากชุมชนกะเหรี่ยงภายนอกแถบกาญจนบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี ที่ไม่มีเกราะกำบัง ต่างก็ประสบกับชะตากรรมเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่ถูกกระแสการพัฒนาที่ผลักดันโดยรัฐที่มุ่งเปลี่ยนแปลงพื้นที่แถบตะวันตก ให้เป็นพื้นที่พิชิตพาณิชย์ เช่น อ้อย และเป็นดินแดนแห่งการปักธงทรัพยากร ทั้งจากเหมืองแร่ ไม้ การพัฒนาเหล่านี้ โดยกลไกรัฐ และกลุ่มทุนที่เติบโตจากการพัฒนา ได้เข้าดูดกลืนทรัพยากร และครอบงำทางวัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยง

พื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร เป็นทั้งเขตแดนแห่งความมั่นคงระหว่างประเทศ และปัญหาความมั่นคงภายในจากการเคลื่อนไหวของพลก. ในช่วงหนึ่ง กลไกรัฐจึงมุ่งเข้าควบคุม กำกับ จัดระเบียบชุมชน โดยใช้ “การพัฒนา” เป็นแนวทางปรับเปลี่ยนให้กะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวรเป็น “พลเมืองไทย” ทั้งในมิติการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตามแบบแผนที่รัฐจัดตั้งไว้ ซึ่งเป็นไปตามกระบวนการพัฒนาเชิงทวิลักษณ์ แยกชั้น ให้ “หมู่บ้าน” แบบรัฐเป็นตัวแทนของความเจริญ ขณะที่วัฒนธรรมกะเหรี่ยงกลายเป็นสิ่งต่ำต้อย โครงการพัฒนาต่าง ๆ จึงถึงโถมเข้ามาทั้งครอบงำ กลืนกลายวัฒนธรรม หน่วยงานด้านความมั่นคง เช่น ทหาร ดชด. และด้านการพัฒนา เช่น อ่าเภอ ก็ได้เข้ามามีบทบาทดำเนินการตามแนวทางของตน โดยละเมิดสิทธิชุมชนทั้งด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สิทธิต่อการดำรงวัฒนธรรม

การประกาศพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร ครอบคลุมชุมชนกะเหรี่ยง โดยอ้างว่า กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ใช่คนไทย แต่กลับกันพื้นที่เหมืองแร่ที่อยู่ติดกันออกไป ได้สะท้อนให้เห็นชัดว่า รัฐยอมรับสถานะสิทธิของพลเมืองแต่ละกลุ่มต่างกันบนพื้นฐานผลประโยชน์และอุดมการณ์ของรัฐ สิทธิเอกชนในการทำประโยชน์ต่อทรัพยากรเพื่อการค้าที่รัฐร่วมประโยชน์ด้วยได้รับการรับรอง ให้เข้าพื้นที่ ต่อสัญญา ขณะที่สิทธิชุมชนเพื่อการทำมาหากิน การดำรงวัฒนธรรม แม้จะเป็นชุมชนที่มีบทบาทสนับสนุนรัฐมาตลอดก็หาได้ถูกรับรองไม่

จากพื้นที่ชายแดนเพื่อความมั่นคง พื้นที่ทุ่งใหญ่ กลายเป็นพื้นที่ทางการเมืองแห่งการอนุรักษ์สัตว์ป่าขึ้นมา ตั้งแต่เฮลิคอปเตอร์ของทหารชั้นผู้ใหญ่ไปล่าสัตว์จากทุ่งใหญ่นอก ในสถานการณ์ที่ขบวนการประชาชนกำลังขับเคลื่อนล้มเผด็จการทหาร การก่อตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มาจนถึงเขื่อนน้ำโจน วาทกรรมการอนุรักษ์สัตว์ป่าบนฐานนิเวศวิทยากระแสหลักในฐานะเป็นอาวุธ การต่อสู้กลุ่มสิ่งแวดล้อมสามารถล้มวาทกรรมการพัฒนาได้ และได้สร้างค่านิยมให้แก่พื้นที่ทุ่งใหญ่ อย่างเข้มแข็ง จนไม่มีพื้นที่ให้แก่ชุมชนกะเหรี่ยงในมิตินิเวศวัฒนธรรมแต่อย่างใด โดยทั้งนี้หน่วยงานรัฐเช่นกรมป่าไม้ คณะวนศาสตร์ ได้มีบทบาทสำคัญในการผลิต “ความรู้” สถาปนา “ความจริง” และเข้าควบคุมจัดการพื้นที่อย่างเข้มข้น ทั้งการกำหนดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า การผลักดันให้เป็น “มรดกทางธรรมชาติของโลก” การประสานกองทุนสิ่งแวดล้อม การจัดตั้งเครือข่ายผืนป่าตะวันตก

ภาคปฏิบัติการวาทกรรมนิเวศตะวันตกได้เริ่มอย่างจริงจัง โดยพยายามอพยพชุมชนกะเหรี่ยงออกจากพื้นที่ การจัดระบบในการควบคุม ตรวจสอบ กัดดันชุมชนกะเหรี่ยง ทั้งการห้ามทำไร่หมุนเวียนตามประเพณี การใช้พื้นที่ทุกประเภท แม้กระทั่งการทำพิธีกรรม แต่ผลการต่อสู้เรื่องเขื่อนน้ำโจนที่ผ่านมา ทำให้ทุ่งใหญ่กลายเป็นพื้นที่ที่องค์กรประชาสังคมเข้ามามีบทบาทจัดการ ตรวจสอบ การจัดการของรัฐ จึงยังทำให้สิทธิของชุมชนกะเหรี่ยงยังได้รับการปกป้อง ดังนั้นเอง ระบบอำนาจทั้งในส่วนของรัฐ นักวิชาการป่าไม้ ต่างก็พยายามยึดพื้นที่คืนกลับมาสู่ระบบรวมศูนย์ของรัฐเช่นเดิม อันทำให้สถานะของชุมชนกะเหรี่ยงมีความเปราะบางยิ่ง

อย่างไรก็ตาม แม้พื้นที่ทุ่งใหญ่ จะถูกควบคุม จัดการด้วยวาทกรรมด้านการอนุรักษ์ป่า โดยรัฐเป็นหลัก แต่กระนั้นโครงสร้างของรัฐในด้านการพัฒนา และความมั่นคงก็ยังคงทำงานในพื้นที่ต่อเนื่อง ทั้ง ๆ ที่น่าจะมีความขัดแย้งกันโดยเป้าหมาย แต่ระบบส่งเสริมการพัฒนาของรัฐ กลับมาบรรจบกับระบบอำนาจในการอนุรักษ์อย่างลงตัว ชุมชนกะเหรี่ยงถูกกดดันให้เสื่อมศักยภาพในการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งในวิถีคิดทางนิเวศวิทยาตะวันตก มองว่าเป็นการทำลายป่า กระบวนการกดดัน ปิดล้อมดังกล่าวได้ส่งผลกระทบรุนแรงต่อความมั่นคงทางอาหาร และระบบเศรษฐกิจชุมชนจนอาจจะไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หากกระบวนการผลิต การจัดการทรัพยากรของชุมชนล้มเหลว ก็จะส่งผลกระทบต่อนิเวศตามมาด้วย

ขณะเดียวกันกระบวนการพัฒนาของรัฐที่ต้องการผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน ต้องตกอยู่ภายใต้การกำกับของกลไกตลาด และวัฒนธรรมบริโภคนิยมจากภายนอกก็เข้ามาสอดรับ ทั้งจากกลไกการศึกษาที่ปลูกฝังกระบวนการทัศน์พัฒนาเพื่อความทันสมัย ระบบโครงสร้างการพัฒนา ที่เข้าควบคุมกำกับกลไกการตัดสินใจตามประเพณีของชุมชน จึงสถาบันทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันผู้อาวุโส สถาบันความเชื่อและศาสนา กลุ่มสตรี ไม่สามารถมีพลังในการควบคุมกำกับความเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้อีกต่อไป เกิดความขัดแย้ง ช่องว่างระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเท่ากับว่า นโยบายอนุรักษ์แบบรัฐที่ละเมิดสิทธิชุมชน ทำให้ชุมชนอ่อนแอลง จนไม่สามารถต้านทานกลไกการพัฒนาแบบทุนที่รัฐเป็นตัวสนับสนุนอีกช่องทางหนึ่งเข้ามาได้ ท้ายที่สุดก็ทำให้รัฐมีความชอบธรรมที่จะผลักดันชุมชนออกจากพื้นที่ป่า เพราะทำให้สังคมเชื่อว่า ชุมชนกะเหรี่ยงไม่สามารถรักษาวรรณธรรมของตนได้อีกต่อไป

ความสอดคล้องประสานกันระหว่างนโยบายอนุรักษ์กับการพัฒนา อาจจะได้มีที่มาจากความเห็นพ้องต้องกัน เพราะหน่วยงานรัฐทั้งป่าไม้ อำเภอบึง ทหาร ดชต. สงเคราะห์ชาวเขา ก็มีวิธีคิดนโยบายที่แตกต่าง ชัดแจ้ง ลักลั่นกันเอง แต่ความสอดคล้องเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากฐานคิดร่วมกันของรัฐที่สำคัญ คือ แนวคิดที่แยกแยะ “ธรรมชาติ” ออกจาก “มนุษย์” ซึ่งเห็นได้ชัดเจนไม่ว่าจะเป็นคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่รัฐ งานศึกษาของนักวิชาการด้านป่าไม้ ที่มักจะใช้คำคู่ตรงข้ามเสมอ เช่น เมื่อกล่าวถึง “ธรรมชาติ” ก็จะมีคำอธิบายว่าเป็น “พื้นที่ดั้งเดิม” “ป่าบริสุทธิ์” ที่มนุษย์ไปแตะต้องไม่ได้ กิจกรรมของมนุษย์จึงเป็นการ “รบกวน” มีทางเดียวที่รัฐและนักวิชาการจะพอยอมรับสิทธิชุมชนในพื้นที่ป่าได้บ้าง ก็ต่อเมื่อเป็น “ชุมชนดั้งเดิม” ที่บริสุทธิ์เช่นเดียวกับธรรมชาติ หากไม่อยู่ในเกณฑ์ “ดั้งเดิม” เช่น อพยพมาภายหลัง มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลง ที่มีสภาพเป็น “มนุษย์” ซึ่งถูกมองว่าเป็นตัวการทำลาย “ธรรมชาติ” รัฐ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่นักพัฒนา ก็จะไม่ยอมรับสิทธิของชุมชน แม้โดยแท้จริงแล้วหน่วยงานรัฐและนักวิชาการก็ทราบดีว่า ปัญหาการทำลายป่ามีความซับซ้อนเกินกว่าที่จะโทษชาวบ้าน

ฐานคิดที่สำคัญของรัฐอีกประการที่ทำให้นโยบาย โครงการของหน่วยราชการต่างๆ ซึ่งแม้มีความแตกต่างกัน ลักลั่นกัน แต่ส่งผลกระทบต่อชุมชนเหมือนกัน คือ การไม่ยอมรับสิทธิของชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง อันเป็นผลมาจากวิธีคิดเรื่อง “สิทธิ” ของรัฐว่า ชุมชนหรือประชาชนจะมีสิทธิได้ก็ต่อเมื่อเป็นสิทธิที่รัฐให้ หากชุมชนจะมีสิทธิโดยตัวเอง กฎหมายของรัฐทุกฉบับล้วนมองสิทธิของประชาชนในรูปแบบดังกล่าว ดังนั้นเองไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ หรือการพัฒนา ล้วนจัดการในเชิงเดี่ยว มีแบบแผนตายตัว ภายใต้การกำกับของรัฐและนักวิชาการ เพื่อบรรลุเป้าหมายอำนาจต่อการจัดการทรัพยากรและประชาชน ทิศทางดังกล่าวจึงไม่ได้ให้พื้นที่ให้กับความหลากหลายทางด้านภูมิปัญญา ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยง เพราะรัฐมองวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา อีกทั้งความหลากหลายทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม ก็ส่งผลกระทบต่อความเป็น “ชาติ” ที่รัฐมองว่าเป็นชุมชนกลุ่มก้อนเดียว กลมเกลียว สมานฉันท์ อยู่ภายใต้วัฒนธรรม อุดมการณ์ที่รัฐชี้นำ

ในสถานการณ์เช่นนี้ การฟื้นอัตลักษณ์ของชุมชน การเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนกะเหรี่ยงบนฐานวัฒนธรรม จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่ภายใต้ระบบโครงสร้างทางอำนาจที่รัฐครอบงำชุมชน จำเป็นที่จะต้องมีพลังจากประชาสังคมเข้ามาสนับสนุน เสริมสร้างสมรรถนะแห่งสิทธิของชุมชนกะเหรี่ยง ให้มีความเข้มแข็ง พร้อม ๆ ไปกับทำให้การรื้อระบบอำนาจที่มีอยู่ทั้งในเชิงวาทกรรม การเคลื่อนไหวผลักดัน ตรวจสอบ เพื่อให้อำนาจได้เสื่อมคลาย

การปรับสัมพันธภาพทางอำนาจใหม่ เพื่อให้ชุมชนกะเหรี่ยงมีพื้นที่ทางสังคมเพิ่มมากขึ้นจึงจะเป็นไปได้

6.4 สิทธิชุมชน และขบวนการเคลื่อนไหวชุมชนกะเหรี่ยงท่งใหญ่

6.4.1. สภาวะแห่งสิทธิชุมชน คนกะเหรี่ยง ในบริบทเปลี่ยนแปลง

สิทธิชุมชนในการผลิต การจัดการทรัพยากร ตามวัฒนธรรมประเพณี

"..เราสร้างฐานในการกุศล การทำบุญข้าวใหม่ หรือเรียกขวัญแม่โพสพ มีพันธุ์พืช ัญญาหารถวายแด่พระสงฆ์ ผูกข้อมือเรียกขวัญแม่โพสพ และเรียกขวัญให้เรากลับคืนมา" (คำปฏิญาณตน ชาวกะเหรี่ยงตำบลไล่โว่ และอู่ผาง, อ่างในปิ่นแก้ว, 2535)

ข้าว คือ รากฐานวัฒนธรรมกะเหรี่ยง ที่เชื่อมโยงมิติทางโลก ทั้งการทำมาหากิน การทำไร่ การดูแลธรรมชาติ ระบบนิเวศ ระบบเศรษฐกิจของชุมชนเพื่อการยังชีพ รวมไปถึงการจัดโครงสร้างทางสังคม การใช้แรงงาน การแลกเปลี่ยนผลผลิต ข้าวเป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมต่อถึงมิติทางจิตวิญญาณ การทำบุญข้าวใหม่ เพื่อระลึกถึงคุณของ "พินุโย" (แม่โพสพ) และโต้ตอบต่อสรรพชีวิตที่ถูกรบกวนจากการทำไร่ ระบบคุณค่า ศีลธรรมของชุมชน จึงยึดโยงกับระบบการผลิตอย่างเหนียวแน่น ก่อตัวเป็นการแบบแผนความสัมพันธ์ของชุมชนต่อการทำมาหากิน การจัดการทรัพยากร หรือเป็นสิทธิในการผลิต การจัดการทรัพยากร ตามวัฒนธรรมประเพณี นับว่าเป็นสิทธิที่เป็นรากฐานของชุมชนกะเหรี่ยง สิทธิดังกล่าวเป็นทั้งกฎเกณฑ์การจัดการภายในชุมชน ดังคำปฏิญาณที่ว่า " การทำมาหากินเพื่อยังชีพ บรรพชนสอนไว้ว่า อย่าบุกเบิก ล้มต้นไม้ใหญ่ในต้นน้ำลำธาร ขอให้สร้างนา ปลูกไม้สวน เอาไว้เพื่อเลี้ยงชีพ ถ้าทำไร่ข้าว ขอให้ทำไร่หมุนเวียนที่เก่า" ขณะเดียวกันก็เป็นระบบสิทธิที่ชุมชนต้องการการยอมรับจากรัฐและสังคมด้วย โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่นโยบายรัฐทั้งด้านการอนุรักษ์ และการพัฒนาได้ส่งกระทบต่อสิทธิชุมชนอย่างรุนแรง

สิทธิในถิ่นฐานบรรพชน

ถิ่นฐานที่พวกเราอาศัยอยู่ อยู่กันมาตั้งแต่สมัยบรรพชนหลายชั่วอายุคน ดูเขาพระธาตุ เรียกว่าสุวรรณภูมิเป็นถิ่นฐานที่เราอาศัยอยู่ด้วยความสงบสุข คำปฏิญาณตน ชาวกะเหรี่ยงตำบลไล่โว่ และอู่ผาง,อ่างในปิ่นแก้ว, 2535)

สิทธิในถิ่นฐานแห่งบรรพชน เชื่อมโยงกับสิทธิต่อการผลิต การจัดการทรัพยากร นัยของถิ่นฐานบรรพชน ไม่ได้มีความหมายแค่เงื่อนไขเวลาว่า "อยู่มานาน" แต่มันได้สะท้อนถึง ประวัติศาสตร์ความเป็นตัวตนและศักดิ์ศรีของชุมชนกะเหรี่ยง ที่มีกระบวนการเรียนรู้ต่อผืนดิน ผืนป่า

สรรค์สร้างเป็นวัฒนธรรมความรุ่งเรืองสืบทอดมาช้านาน และยังได้รับการรับรองสิทธิจากระบบอำนาจในอดีต เช่น จากรัฐสยาม มอญ และอื่น ๆ ถิ่นฐานบรรพชนจึงเป็นส่วนหนึ่ง ความ เป็นกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ สิทธิดังกล่าวมีสถานะเป็น “ธรรมเนียม” ทางวัฒนธรรมที่คน กะเหรี่ยงมองว่า ตัวยกกฎหมายใด ๆ ที่ออกมาในช่วงหลัง ไม่มีความชอบธรรมที่จะไป ละเมิดสิทธิในถิ่นฐานบรรพชนได้ เห็นได้จากทุกครั้งที่รัฐต้องการย้ายชาวบ้านออกจากทุ่ง ใหญ่ฯ คนกะเหรี่ยง ก็จะอธิบายอย่างใหญ่โตอานนท์ แห่งบ้านสะเนฟอง กล่าวไว้ว่า “เป็นสิทธิ ของเรา เราอยู่มาก่อนกฎหมาย เขาประกาศป่าอนุรักษ์ โดยไม่มองชาวบ้าน กฎหมายมาทำผิด เรา เราไม่ได้ผิดกฎหมาย เราอยู่มา 100-200 ปี ป่าเราก็ไม่เคยแตะต้อง (ในวิถีคิดของชาวบ้าน ไร่ไม่ใช่ป่า-ผู้เขียน) ผมบอกชาวบ้านจะคิดฟ้อ ว่าไม่ต้องกลัว ไม่ต้องหนี อยู่ไปให้เขาจับ (อานนท์ เสตะพันธ์, 8 มค.44)

และด้วยเหตุที่สิทธิในถิ่นฐานบรรพชนเป็นสิทธิร่วมกันของชุมชน ดังนั้นเองในทุกครั้งที่ ชาวบ้านเสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐ มักจะกำกับไว้ด้วยเสมอว่า “ขอให้ราษฎรทุกหมู่บ้านของตำบล ไส้โหว่ได้อยู่อาศัยที่เดิมเหมือนที่บรรพชนเคยอยู่ โดยไม่จำเป็นต้องมีเอกสารสิทธิ์” (หนึ่งในข้อ เรียกร้อง สภาตำบลไส้โหว่, 2535)

สิทธิในการจัดการสังคม การเมืองตนเอง

“ผู้นำ และบรรดาผู้ปกครองที่มีคุณสมบัติ ความประพฤติที่ดี เราต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนที่ ดีเหล่านั้น” (คำปฏิญาณตน ชาวกะเหรี่ยงตำบลไส้โหว่ และอ้งผาง, อ้งในปิ่นแก้ว, 2535)

ถ้อยคำประกาศของชุมชนกะเหรี่ยงดังกล่าว ได้สะท้อนถึงระบบความสัมพันธ์ทาง อำนาจในหลายระดับ ในระดับครอบครัว หรือชุมชนเอง ชาวบ้านก็ต้องการผู้นำที่มีคุณธรรม ประพฤติดี ไม่กระทำการขัดกับหลักประเพณี ความเชื่อของชุมชน ขณะเดียวกันถ้อยคำดังกล่าว ก็ได้สะท้อนถึงหลักการในการจัดความสัมพันธ์กับรัฐด้วยว่า ชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ มิได้มีแนว คิดในการปฏิเสธการยุ่งเกี่ยวใด ๆ จากรัฐ หรือมีแนวคิดปกครองตนเองอย่างเป็นอิสระสมบูรณ์ แบบ (Autonomous) แต่กะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ จะยังคงยอมรับอำนาจของรัฐภายนอก ครอบงำที่รัฐ ข้าราชการเป็นผู้ประพฤติดี ไม่กระทำการขัดต่อหลักประเพณี วัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยง

การใช้อำนาจของรัฐที่ผ่านมาทั้งการใช้ความรุนแรงทางตรง เช่น การเผาสถานที่ ประกอบพิธี การรื้อทำลายเจดีย์ จนเกิดการฆ่ากันระหว่างตชด.กับคนกะเหรี่ยง กรณีนี้เสียเอง กรณีการบังคับให้ทำไร่ชาก่อน หรือการใช้ความรุนแรงทางอ้อม เช่น การกลืนกลายทางวัฒนธรรม บทบาทของรัฐในสายตาคนกะเหรี่ยง หากใช้เป็นผู้ปกครองที่เป็นธรรม แต่เป็นผู้มีอำนาจ อย่างไรก็ตาม ถึงที่สุดแล้ว คนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ก็ยังคงหาได้มีความคิดที่จะตัดรัฐออกไป แต่อยาก ให้รัฐมีความเข้าใจ และยอมรับวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนการทำมาหากินและการจัดการ

ทรัพยากรของชุมชน และสร้างกระบวนการสนับสนุนชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ดังข้อเรียกร้องที่ว่า

“ขอให้ราษฎรตำบลไล่โว่ได้ร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเขตทุ่งใหญ่ฯ มรดกโลก ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเหมือนเดิมตลอดไป” (สภาตำบลไล่โว่, 2535)

“อยากให้หน่วยงานราชการที่เข้ามา ได้เรียนรู้ วัฒนธรรม ประเพณีของคนกะเหรี่ยง ก่อนที่จะเข้ามาทำงานกับชาวบ้านและที่นี้” (ประชุมกลุ่มย่อย บ้านสะเนฟอง, ธค.2544)

“โครงการอะไรก็ตามที่เข้ามาในชุมชน ควรจะผ่านการปรึกษาหารือในชุมชนเสียก่อน” (ประชุมกลุ่มย่อย บ้านสะเนฟอง, ธค.2544)

สิทธิต่อประเพณี ความเชื่อ และการดำรงวัฒนธรรม

“ปัจจุบันถึงเวลาที่ความชั่วร้ายต่าง ๆ นานาเกิดขึ้นอย่างมากมาย ลูกหลานต้องระมัดระวัง ขอให้ยู่ศีลธรรม คำสั่งสอนพระพุทธเจ้า และบรรพชน ขอให้จำไว้ให้ดี จะได้ไม่หลงทาง” (คำปฏิญาณตน ชาวกะเหรี่ยงตำบลไล่โว่ และอุ้งผาง, 2535)

สิทธิในประเพณี ความเชื่อ และการปฏิบัติตามประเพณีดังกล่าว ก็เป็นส่วนหนึ่งของตัวคนกะเหรี่ยง เชื่อมโยงกับสิทธิการทำมาหากิน การผลิต การจัดการทรัพยากร สิทธิในถิ่นฐานบรรพชน สิทธิในการจัดการตนเอง กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มสตรี กลุ่มผู้นำทางความเชื่อ ต่างมีความตระหนักดีถึงสถานะแห่งสิทธิดังกล่าวในกระแสการเปลี่ยนแปลง จนกระทั่งกลุ่มสตรีที่จะแกเกี่ยวกับกล่าวไว้ว่า “ความเป็นคนกะเหรี่ยง คือ การทำบุญพระ เมื่อปีใหม่ก็ไหว้ดอกไม้พระ” (กลุ่มสตรี จะแก, 2543)

ความเป็นห่วงใย ของกลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มผู้หญิง เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่คนรุ่นใหม่เริ่มไม่ใส่ใจประเพณี และวิถีคิด ภูมิรู้ของชุมชน ปัญหาดังกล่าวเชื่อมโยงกับระบบการศึกษา โครงการพัฒนา ตลอดจนนโยบายการอนุรักษ์ เป็นต้นเหตุสำคัญในการละเมิดสิทธิทางความเชื่อ ประเพณีของชุมชน

กรณีการยิงปืนขึ้นฟ้าเพื่อ “ไล่ผี” การฆ่าตัวตายของธิดาเอง ผู้นำลัทธิ “ตะละค่อง” เนื่องจากทางดชด.บุกเข้าไปทำลายเจดีย์ การเผาเพิงพักประกอบพิธีที่สะตือทุ่ง การบังคับใช้ชาวบ้านต้องทำไร่ช้ำที่เดิม ทั้งที่เป็นการผิดผี ตลอดจนการดูถูกวัฒนธรรมกะเหรี่ยงต่าง ๆ นานา ถือเป็นการละเมิดสิทธิทางความเชื่อที่รุนแรงจากรัฐ แต่ที่ชุมชนกะเหรี่ยงหนักใจที่สุดกลับเป็น กระบวนการแทรกซึม ทำลายฐานวัฒนธรรม ระบบศีลธรรม ความเชื่อของชุมชน จากกระบวนการพัฒนา

“การทำพิธีของคนกะเหรี่ยง ก็เพื่อขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากคนนอกที่เข้าไปในพื้นที่ นำความไม่ถูกต้องเข้าไป ไม่ว่าจะเป็นเครื่องทองของเมา อบายมุข ดังนั้นต้องทำพิธีขอโทษ เราไม่รู้ว่าถ้าไม่ทำพิธีแล้ว ต่อไปจะมีผลอย่างไร รู้แต่เพียงว่าเมืองมันมืด เต็มไปด้วยยักษ์ การถือศีล นั่งสมาธิของเรามันผิดตรงไหน” (หม่องแป, ที่ไล่ป่า, กรุงเทพมหานคร, 25 พค.42)

“ความถูกต้อง” ตามประเพณี ศีลธรรม โดยไม่ไปละเมิดสิทธิใคร จึงเป็นพื้นฐานสำคัญต่อความชอบธรรมของสิทธิต่าง ๆ ทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นสิทธิระดับบุคคล หรือกลุ่มก็ตาม หากใช้ “ความถูกต้อง” ตามที่รัฐสั่ง ดังคำที่ว่า

“เราใช้สิทธิของเรา ถ้าสิทธิถูกต้อง คนส่วนใหญ่เห็นด้วย ก็เป็นสิทธิ เราคนเดียวก็มีสิทธิ กลุ่มเราก็มีสิทธิ โรงเรียนมาเปลี่ยนแปลง สร้างความขัดแย้งกับประเพณี ซึ่งกระทบสิทธิของเรา (คือหล่ง, จะแก, ธค.42)

แม้นโยบายของรัฐ จะส่งผลกระทบต่อสิทธิชุมชนอย่างรุนแรงก็ตาม แต่สถานการณ์ดังกล่าวก็ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงตื่นตัวต่อสิทธิของตนเอง ทั้งสิทธิในการผลิต การจัดการทรัพยากร สิทธิในถิ่นฐานบรรพชน สิทธิในการจัดการทางสังคมตนเอง และสิทธิในประเพณี ความเชื่อ ทั้งหมดนี้หลอมรวมมาเป็น “อัตลักษณ์” หรือความเป็นตัวตนและศักดิ์ศรีของความเป็นกะเหรี่ยงแห่งทุ่งใหญ่ในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง สถานะสิทธิชุมชนบนฐานวัฒนธรรม ได้เป็นพลังสำคัญต่อการต่อสู้ ปกป้องสิทธิของคนกะเหรี่ยงเอง

6.4.2. ขบวนการเคลื่อนไหวกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชน

วาทกรรมนิเวศวัฒนธรรมชุมชน กระบวนฟื้นคืนตัวตนกะเหรี่ยงเหนือพื้นที่ทุ่งใหญ่

กระแสกดดันจากกรมป่าไม้ นักวิชาการป่าไม้ ให้ย้ายกะเหรี่ยงออกจากทุ่งใหญ่ เริ่มมีมาตั้งแต่ปี 2532-2533 ภายหลังจากคัดค้านเขื่อนน้ำโจน หน่วยงานราชการ และองค์กรสิ่งแวดล้อม ได้สถาปนาวาทกรรมนิเวศวิทยาตะวันตกเหนือพื้นที่ทุ่งใหญ่ โดยปฏิเสธ ความชอบธรรมต่อการดำรงอยู่ของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ออย่างสิ้นเชิง

แต่ผลพวงจากการต่อสู้เขื่อนน้ำโจนเช่นกัน ที่ทำให้หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า วิจารณ์ วีระประสาธน์ และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่เห็นความสำคัญของชุมชนกะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่ฯ ทั้งในเชิงวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความลึกซึ้งในการอยู่กับธรรมชาติอย่างสมดุล และบทบาทการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของคนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ฯ ในการปกป้องผืนป่าของตน กลุ่มองค์กรเอกชน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ในช่วงนั้น 2533-2537 ก็ได้เชื่อมต่อกัน สนับสนุนให้ชุมชนกะเหรี่ยงมีสิทธิอันชอบธรรมต่อการจัดการป่า และการดำรงวัฒนธรรมของตนเอง ปฏิบัติการช่วงชิงวาทกรรมเพื่อฟื้นคืนอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงจึงเกิดขึ้น

ในปี 2534 ด้วยการปรึกษาหารือกับวีรวัฒน์ และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชนกะเหรี่ยงตลอดทุ่งใหญ่ 13 หมู่บ้าน ได้มาร่วมกันจัดพิธีทำบุญข้าวใหม่ ซึ่งเป็นประเพณีประจำปี ซึ่งแต่ดั้งเดิมเป็นที่รับรู้เฉพาะในชุมชน ให้กลายเป็นเวทีสาธารณะ เพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงต่อคนภายนอก โดยประสานกับกลุ่มท้องถิ่นในจังหวัด กลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ สื่อมวลชน ข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน นั้นเป็นครั้งแรกและครั้งสำคัญที่ชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ได้ปฏิบัติการนิยามความเป็นกะเหรี่ยงเสียใหม่ หลังจากที่ถูกกลืนด้วยวาทกรรม “ชาวเขา” ซึ่งมีสถานะแค่คนชายขอบ การเผยโฉมผ่านรูปแบบวัฒนธรรม ประเพณี การทำมาหากิน ภูมิปัญญา ต่อผืนป่า สายน้ำ และสัตว์ป่า เป็นปฏิบัติสร้างคำนิยามให้พื้นที่ทุ่งใหญ่เป็นดินแดน “ศักดิ์สิทธิ์” หรือ “ช่องไปตะ” อันสะท้อนถึงสิทธิของคนกะเหรี่ยงต่อพื้นที่และวัฒนธรรมให้สาธารณะได้รับรู้ ยอมรับ ภาพของพื้นที่ทุ่งใหญ่ จึงไม่ได้เป็นแค่ ดินแดน “สิงห์สารถี” ที่นักวิชาการป่าไม้สร้างขึ้น และไม่ได้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าของกรมป่าไม้ที่หวังสิทธิอำนาจในการจัดการตามลำพัง แต่เป็นดินแดนแห่งวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเก่าแก่ของชนพื้นเมือง ทำให้ภาพของทุ่งใหญ่แตกต่างจากห้วยขาแข้ง ซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่าโดยรัฐ และชนชั้นกลางอย่างเห็นได้ชัด

แม้ทุ่งใหญ่ จะเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ แต่อัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ ทำให้คณะกรรมการมรดกโลกไม่สามารถปฏิเสธตัวตน การดำรงอยู่ของชุมชนกะเหรี่ยงได้เช่นกัน เพราะด้วยถิ่นฐานอันเก่าแก่ของบรรพบุรุษ ตลอดจนระบบวิถีประเพณีที่สอดคล้องกับธรรมชาติเอง แม้แต่ประธานคณะกรรมการมรดกโลก คุณอดุลย์ วิเชียรเจริญ ยังได้เสนอเรื่องราวของกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ต่อ UNESCO ซึ่งก็เป็นที่ยอมรับ จนได้รับการประกาศเป็นมรดกโลก

ระบบไร่หมุนเวียน ของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ ที่ได้สื่อสารสู่สาธารณะ เป็นแม่แบบสำคัญที่ทำให้ภาพของไร่หมุนเวียน แตกต่างจาก “ไร่เลื่อนลอย” ที่ถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของการทำลายป่าอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะอธิบายด้วยระบบนิเวศวิทยาแบบตะวันตก ทั้งระบบอุทกศาสตร์ ชีววิทยาพันธุ์พืช และสัตว์ป่า หรือชาติพันธุ์นิเวศของชุมชนเอง

ด้วยเหตุนี้เอง จึงไม่ยากนักที่กรมป่าไม้ นักวนศาสตร์ ตลอดจนองค์กรสิ่งแวดล้อม จะใช้วาทกรรม “ชาวเขา” วาทกรรมการพัฒนา บริโภคนิยม มาเป็นเครื่องมือในการขจัดชุมชนกะเหรี่ยงออกจากทุ่งใหญ่ได้ เหมือนเช่นที่กระทำต่อกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ดังเห็นได้จากความพยายามของกรมป่าไม้ตั้งแต่ปี 2535, 2539, 2542 และ 2543 ที่พยายามจะอพยพชาวกะเหรี่ยงออกจากป่า ด้วยข้อกล่าวอ้างเรื่องการทำลายป่า แต่ชุมชนกะเหรี่ยงเอง สื่อมวลชน องค์กรพัฒนาเอกชน ต่างก็ได้โต้แย้งโดยอาศัยจุดแข็งทางวัฒนธรรม และสิทธิอันชอบธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงมาเป็นตัวอธิบาย

ปฏิบัติการสื่อสาร สร้างวาทกรรมของชุมชนกะเหรี่ยง นอกจากจะใช้วิถีชีวิตเป็นตัวสื่อแล้ว ยังใช้แผนที่ โมเดล โดยการสนับสนุนของมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า เป็นเครื่องมือเช่นกัน ขณะที่หน่วยงานรัฐใช้แผนที่ โมเดล มาเป็นตัวอธิบายว่าชาวบ้านทำลายป่า ขยายพื้นที่ไร่ โดย

กำหนดจุดการทำไร่ในแต่ละปีลงบนแผนที่ ด้วยความที่ไม่เข้าใจว่าระบบไร่ของชาวบ้านหมุนเวียนสลับเปลี่ยน ดังนั้นเองชาวบ้านร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ก็ใช้แผนที่เช่นกันในการอธิบายต่อรัฐและสังคม ระบบการหมุนเวียนของไร่ในแต่ละปี จำแนกด้วยสีต่างกัน ก็กำหนดบนแผนที่ วิธีทำไร่หมุนเวียนตามประเพณี จึงได้ถูกแปลรหัสสู่แผนที่ อันเป็นเครื่องมือภูมิศาสตร์ที่สื่อสารด้วยการสร้างภาพจำลอง ภาษา แผนที่ วิธีการอธิบายแบบเหตุผล จึงเป็นเครื่องมือที่ชุมชนกะเหรี่ยงใช้สื่อสารเพื่อให้สิทธิชุมชนกะเหรี่ยงได้รับการยอมรับจากสาธารณะ นอกเหนือจากวิธีทำมาหากิน ประวัติศาสตร์บอกเล่า คำสั่งสอนบรรพชน

ขณะที่องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน ก็มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างเสริมสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงในท่งใหญ่ฯ ในด้านหนึ่งได้มีการศึกษาวิจัยอย่างจริงจังเกี่ยวภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนกะเหรี่ยงท่งใหญ่ในมิตินิเวศวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา ดังเช่น งานศึกษาของ ปิ่นแก้ว (2534) Kunvadee (1998) อลงกต ชูแก้ว (2541) มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า (2537) ผสานกับงานศึกษาด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีมาก่อนหน้านี้ เช่น สุรพงษ์ (2531) เป็นต้น

ในอีกด้านหนึ่งขบวนการประชาสังคม ก็ช่วยกันรื้อความชอบธรรมของกรมป่าไม้ในการผูกขาดจัดการป่า เช่น การติดตามตรวจสอบการตัดไม้ทำลายป่าในท่งใหญ่ฯ อันที่มีมาจากความไร้ประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ การยึดพื้นที่สาธารณะ โดยสร้างวาทกรรม และการเคลื่อนไหวต่อสู้กับกระบวนการทัศน์นิเวศวิทยาตะวันตก และระบบรวมศูนย์อำนาจของกรมป่าไม้

แต่อย่างไรก็ตาม วาทกรรมแบบนิเวศวิทยากระแสหลักที่กรมป่าไม้ และนักวนศาสตร์ยึดถือ ก็ยังมีฐานะเป็นวาทกรรมหลักของสังคม ที่ทรงพลังในการกีดกันวาทกรรมชาติพันธุ์นิเวศของชุมชนกะเหรี่ยง รัฐก็ยังมีเครื่องมืออื่น ๆ อีกมากมายที่จะหยิบใช้ ปฏิบัติการโต้กลับของฝ่ายรัฐ ดำเนินไปอย่างแยบคาย ในกระแสการต่อสู้ทางวาทกรรมด้านการอนุรักษ์ป่า กรมป่าไม้ ปรับยุทธวิธีการต่อสู้ ในด้านหนึ่งดำเนินการกดดันในพื้นที่ ไม่ให้ชาวกะเหรี่ยงทำไร่หมุนเวียนได้ตามประเพณี จนประสบปัญหาความเดือดร้อน อีกด้านหนึ่งแทนที่ผลักดันย้ายกะเหรี่ยงท่งใหญ่ฯ ทั้งหมด โดยใช้ข้อกล่าวอ้างว่าทำลายป่าแบบเดิม ก็เลือกวิธีการขจัดพื้นที่ที่อยู่ชายขอบเป็นจุด ๆ เช่น การเตรียมอพยพชาวบ้านจะคีฟือ การเตรียมกันพื้นที่บ้านจะแก ออกจากเขตท่งใหญ่ฯ โดยใช้มาตรการทางกฎหมาย และข้อกล่าวอ้างเรื่องการทำลายป่าเป็นที ๆ ซึ่งเป็นการหลบกระแสการต่อสู้ทางวาทกรรมในทางสาธารณะ เพื่อให้ง่ายต่อการใช้อำนาจเข้าปฏิบัติการได้

นอกจากนี้รัฐเอง ยังสามารถใช้เครื่องมืออื่น ๆ ไม่ว่า วาทกรรมด้านความมั่นคง การจัดระเบียบชายแดน ที่เข้าควบคุม ตรวจสอบ และผลักดันชุมชนกะเหรี่ยงในบางจุด กรณีจะคีฟือเห็นได้ชัดว่า ในปี 2542 ทหารได้อพยพชาวกะเหรี่ยง ที่หลบหนีจากพม่ากลับพม่า แต่ในปี 2543 ชุมชนกะเหรี่ยงจะคีฟือในฝั่งท่งใหญ่ฯ ที่อยู่ดั้งเดิม ทั้งที่มีบัตรทะเบียนชาวเขา ก็ถูกดำเนินการกดดันให้อพยพโยกย้าย โดยป่าไม้ และอำเภอ

การโยกปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ความมั่นคง บริโภคนิยม และอื่น ๆ ตลอดจนการใช้กลไกทางอำนาจต่าง ๆ การรุกรานของรัฐและทุน ในด้านการปฏิบัติการ ลำพังชุมชนกะเหรี่ยงเฉพาะทุ่งใหญ่ ที่ถูกแทรกแซงอย่างหนัก ก็ยากที่จะต่อต้านการรุกรานจากนโยบาย กลไกของรัฐ ตลอดจนกลุ่มทุนที่อาศัยช่องว่างจากนโยบายของรัฐโหมรุกเข้ามาทุกขณะ⁷ การผนึกกำลัง สร้างเครือข่ายที่มากกว่าขอบเขตเดิม มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการพิทักษ์สิทธิชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ฯ

การเชื่อมต่อเครือข่ายความร่วมมือ เป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนกะเหรี่ยง

ผลจากการต่อสู้เรื่องเขื่อนน้ำโจนของขบวนการประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้ก่อให้เกิดการสานเครือข่ายความร่วมมือในการพิทักษ์ป่าทุ่งใหญ่ฯ ระหว่างขบวนการสิ่งแวดล้อมที่มีมติเนเวศสังคมและชุมชน เช่น กลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ และอื่น ๆ กับกลุ่มกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ เช่น การคัดค้านการตัดถนนสายความมั่นคง 48 สาย การตัดไม้เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของฝ่ายป่าไม้ การทำลายนาเฮลิคอปเตอร์ การมีเป้าหมายต่อผืนป่าร่วมกัน โดยชุมชนกะเหรี่ยงปกป้องป่าในฐานะฐานชีวิตและวัฒนธรรมของตนเอง กลุ่มสิ่งแวดล้อมก็ร่วมปกป้องป่าในฐานะการรักษาป่าเพื่อสิ่งแวดล้อมของลูกหลาน ในด้านหนึ่งขบวนการประชาชนที่ขับเคลื่อนมิตินิเวศวัฒนธรรมและการเมือง ได้มีส่วนร่วมสนับสนุนสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่อย่างจริงจัง ในฐานะของประชาชนรากหญ้าที่ถูกละเมิดสิทธิความเป็นมนุษย์จากนโยบายรัฐ

นอกจากชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่แล้ว ยังมีชุมชนกะเหรี่ยงอีกเป็นจำนวนมากในแถบตะวันตกที่ประสบปัญหาจากนโยบายของรัฐ เช่น กลุ่มกะเหรี่ยงแถบบ้านเขาเหล็ก ไกรเกรียงท่าลำไย อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี ประสบปัญหาถูกเขตอุทยานศรีนครินทร์ ทับที่พื้นที่ทำไร่ของชุมชน มีผู้มีอิทธิพลเข้ามาทำไม้เถื่อนมีเหมืองแร่มาประชิดต้นน้ำ กลุ่มแควบ้านป่าคู้ นาสวน ก็ได้รับผลกระทบจากโครงการรัฐ มาสร้างอ่างเก็บน้ำ และเอาโครงการพัฒนามาครอบชุมชน ตลอดจนควบคุมการทำไร่ การใช้ป่าของชาวบ้าน กะเหรี่ยงแควป่าแก่นมะกรูด ห้วยคต อุทัยธานีก็เคยถูกอพยพออกจากแนวเขตกันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เช่นเดียวกับบ้านห้วยหินดำ ด้านข้างสุพรรณบุรี ที่ถูกอุทยานแห่งชาติประกาศทับพื้นที่ทั้ง ๆ ที่ได้เคยมีการตกลงเจรจาระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาก่อนหน้านี้ มาจนถึงทองผาภูมิ บ้านคลิตี้ล่าง ก็ถูกกีดกันห้ามทำไร่หมุนเวียน และยังได้รับความเดือดร้อนจากพิษตะกั่วที่บริษัทเหมืองแร่

⁷ ดังกรณีปัญหานายทุนกว้านซื้อที่ดินแถบจะคิพ้อ และบุกเข้าไปปลุกมะขาม สะตอ ยางพารา ก็เกิดมาจากการไร้ประสิทธิภาพของรัฐในการควบคุม จัดการ การบุกรุกป่าของนายทุน แต่นายทุนก็สามารถเจาะเข้ามาในพื้นที่ชุมชนได้ ก็เพราะรัฐปิดกั้นสิทธิของชุมชนต่อการดูแลจัดการทรัพยากร และเป็นฝ่ายกระทำการละเมิดสิทธิชุมชนเสียเอง ชุมชนจึงขาดความเข้มแข็งที่จะป้องกันการรุกรานของทุนได้

ปล่อยมาตามห้วย ในส่วนจังหวัดราชบุรี ก็มีชุมชนกะเหรี่ยงสวนผึ้ง ที่เผชิญทั้งปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดน ถูกอพยพโยกย้าย

กลุ่มกะเหรี่ยงทั้งแถบศรีสวัสดิ์ ทองผาภูมิ สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี แถบห้วยคต อุทัยธานี ด้านช้าง สุพรรณบุรี สวนผึ้งราชบุรี ก็ได้มารวมตัวเป็น “เครือข่ายชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงตะวันตก” โดยมีผู้ประสานงาน คนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง ทั้งที่เป็นชาวบ้าน ครู นักพัฒนา ในแต่ละส่วนต่อเชื่อมกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีของกะเหรี่ยง และการสนับสนุนปกป้องสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงต่อการทำมาหากิน และการจัดการทรัพยากร ดังคำประกาศต่อไปนี้

1. คนกะเหรี่ยงขอดูแลรักษาพื้นที่ทำกินและป่าของเราเอง
2. คนกะเหรี่ยงขอใช้วิถีชีวิตทำไร่หมุนเวียนดั้งเดิมบรรพชน
3. คนกะเหรี่ยงขอยกเลิกพื้นที่ป่าแนวกันชนเพราะกะเหรี่ยงรักษาป่าอยู่แล้ว
4. คนกะเหรี่ยงขอกลับไปอยู่พื้นที่ภูมิลำเนาเดิม รวมทั้งไร่นาเดิม

(เวทีประชุมเชิงปฏิบัติการบ้านห้วยหนดำ อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี, 2543)

บทบาทของกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นับมีความสำคัญยิ่งต่อชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ เพราะกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นับมีฐานะศูนย์กลางการกระจาย เผยแพร่วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิม ดังกรณีล่าสุดเมื่อเดือนมกราคม 2544 ชาวกะเหรี่ยงบ้านคลิตี้ล่าง ได้รื้อฟื้นพิธีกรรมทำบุญข้าวใหม่หลังจากที่ห่างหายไปนานนับสิบปี จนไม่สามารถที่จะประกอบพิธีกรรมได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยผู้อาวุโสจากบ้านกองมอทะ ในทุ่งใหญ่ฯ มาช่วยทำพิธีกรรมให้ ขณะเดียวกันเครือข่ายกะเหรี่ยงตะวันตกก็มีความสำคัญไม่น้อยต่อการปกป้องสิทธิชุมชนทุ่งใหญ่ โดยได้มีบทบาทเคลื่อนไหวสนับสนุนไม่ให้อำนาจดำเนินการย้ายชาวกะเหรี่ยงออกจากทุ่งใหญ่

ปฏิบัติการรื้อฟื้นคุณค่ากะเหรี่ยงได้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง จากความตระหนักร่วมกันถึงอัตลักษณ์ของชุมชน ทั้งการรื้อฟื้นภาษากะเหรี่ยงให้แก่หมู่เยาวชน การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อฟื้นศักดิ์ศรี ความมั่นใจแก่ชุมชน เพื่อตอบโต้กับนโยบายการพัฒนา และการอนุรักษ์ของรัฐที่กำลังทำลายรากฐานชุมชน

ทั้งขบวนการประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมที่เห็นความสำคัญของสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร และเครือข่ายกะเหรี่ยงตะวันตกที่สัมพันธ์ในเชิงเครือญาติ วัฒนธรรม และการมีสำนึกทางประวัติศาสตร์ชุมชนร่วมกัน การปกป้องสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ จึงมิได้จำกัดแค่ชุมชนที่อยู่ในทุ่งใหญ่นั้น แต่มันยังหมายถึงสิทธิของประชาชนต่อการจัดการทรัพยากร และสิทธิทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงตะวันตกไปด้วย ดังนั้นเองจึงมีกลุ่มต่าง ๆ มากมายทั้งองค์กรท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มกะเหรี่ยง ที่ร่วมขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้สร้างสรรค์ ผลักดัน ความหมายของสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงขึ้นมาใหม่ในบริบทการเปลี่ยนแปลง

6.5 บทสรุป

การศึกษานโยบายการพัฒนารัฐต่อการละเมิดสิทธิชุมชน ได้วิเคราะห์ถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการจัดการทรัพยากร อันมีที่มาจากนโยบายของรัฐในแต่ละช่วง ว่าได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างไร โดยหยิบยกกรณีชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีฐานทางวัฒนธรรม ประเพณี การจัดการทรัพยากรที่เข้มแข็งที่สุดกลุ่มหนึ่งมาเป็นตัววิเคราะห์หลัก เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงวิถีคิด การก่อตัว สิทธิชุมชนเพื่อต่อสู้กับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่ถึงโถมเข้ามา

ดูในทิศทางการพัฒนาระดับประเทศและระดับภาคโดยรวมแล้ว นับตั้งแต่เกิดรัฐชาติสมัยใหม่ ที่ใช้ระบบรวมศูนย์อำนาจ และมีเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม โดยใช้นโยบาย กฎหมาย ตลอดจนองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากร ซึ่งล้วนมีที่มาจากประเทศทุนอุตสาหกรรมเข้าควบคุมจัดการทรัพยากร ในด้านหนึ่งรัฐรวมศูนย์อำนาจจัดการเอง เช่น การประกาศพื้นที่ป่าสงวน อีกด้านหนึ่งก็ให้กรรมสิทธิ์แก่เอกชนอย่างเสรี โดยไม่สนใจผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพาฐานทรัพยากร แม้กระทั่งชุมชนที่เคยมีบทบาทสำคัญต่อรัฐ เช่น ชุมชนกะเหรี่ยงภาคตะวันตก ที่ได้ทำหน้าที่ปกป้องอธิปไตยให้แก่สยามเมื่อกาลก่อน กระบวนทัศน์ในการพัฒนาแบบทุนนิยม และระบบอำนาจนิยม อันเป็นที่มาของตัวบทกฎหมาย นโยบาย และกฎหมาย จึงเป็นพื้นฐานของการละเมิดสิทธิชุมชน

แม้กระบวนทัศน์การพัฒนาทุนนิยม และระบบอำนาจนิยม จะเป็นพื้นฐานแห่งการละเมิดสิทธิ แต่กระบวนกรกำหนดนโยบาย กฎหมาย อันส่งผลต่อการละเมิดสิทธิชุมชน หาได้มีความเป็นเอกภาพร่วมกัน ตามแนวคิดแบบสมรู้ร่วมคิด (Conspiracy Theory) ไม่ หน่วยงาน เช่น สภาพัฒนา เป็นกลไกที่กลุ่มทุนใช้ผลักดันเพื่อให้เกิดนโยบาย โครงการพัฒนาที่เอื้อประโยชน์ต่อธุรกิจของตนได้ก็จริง ดังเช่น โครงการพัฒนาเศรษฐกิจชายฝั่งทะเลตะวันออก แต่ในระดับกลไกการปฏิบัติการก็มีความแตกต่าง ชับซ้อน มิได้เป็นรูปแบบรัฐร่วมทุน (State-Corporatism) อย่างเดียว ดังเช่น หน่วยงานทหาร มุ่งเน้นนโยบายความมั่นคง ควบคุม จัดระเบียบแนวชายแดน ขณะที่ป่าไม้ก็มุ่งแสวงหาอำนาจจากการครอบครองพื้นที่ป่าโดยกฎหมาย ภายใต้โมโนทัศน์ “ป่าอนุรักษ์” และ “ป่าเศรษฐกิจ” โดยมีสถาบันวิชาการด้านป่าไม้ อย่างคณะวนศาสตร์ เป็นผู้ผลิตซ้ำความรู้ในเวทีภาคตะวันตกเพื่อให้ความชอบธรรมแก่กรมป่าไม้ในการละเมิดสิทธิชุมชน กรมทรัพยากรธรณี ก็สนใจแต่สนับสนุนเอกชนทำเหมืองแร่ ส่วนหน่วยงานพัฒนา ก็ดำเนินการ “พัฒนา” ภายใต้โมโนทัศน์ความทันสมัย เพื่อปรับเปลี่ยน ลบล้างระบบวัฒนธรรมต่างๆ ที่ขัดขวางการพัฒนาตามตัวแบบของรัฐ ขณะเดียวกัน กลุ่มทุนท้องถิ่น และทุนชาติ ก็อาศัยการเปิดช่องของรัฐ เข้าไปแสวงหาทรัพยากร จนหลายครั้งเกิดความขัดแย้งกับชุมชน และหน่วยราชการเอง

กระนั้นก็ตาม แม้หน่วยราชการเหล่านี้จะมีเป้าหมายการทำงานที่แตกต่างกัน แต่ทั้งหมดกลับส่งผลเดือดร้อนต่อชุมชนกะเหรี่ยง และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ร่วมกันทั้งสิ้น เพราะไม่ว่าระบบคิด วัฒนธรรมของหน่วยงานไหน ตลอดจนกลุ่มทุนเอกชนใด ต่างก็ไม่มีพื้นที่ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น หรือการมีส่วนร่วมจากประชาชนอย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ที่ถูกมองว่าเป็น “ชาวเขา” ที่อาจจะไม่ใช่คนไทย มีสถานะไม่แน่นอน อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคง การทำลายป่า และปัญหานานับชนิด ดังนั้นเอง การจัดการป่าของกรมป่าไม้ก็มุ่งที่จะกีดกันชุมชนออกจากป่า การจัดระเบียบตามแนวชายแดน ก็มุ่งที่จะใช้กลุ่มชาติพันธุ์เป็นเบี้ยในสถานการณ์ความมั่นคง การพัฒนา ก็มุ่งที่จะครอบงำวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ชุมชนกะเหรี่ยงในแถบตะวันตก โดยเฉพาะทุ่งใหญ่ ได้เผชิญกับกระบวนการทัศน์ นโยบาย และกลไกของรัฐและทุนที่ทำลายฐานทรัพยากร การทำมาหากิน ระบบวัฒนธรรมความเชื่อ ซึ่งทั้งสองประการนี้คือรากฐานความเป็นตัวตนของคนกะเหรี่ยงที่นี่ กระบวนการต่อสู้เรื่องสิทธิจึงเกิดขึ้น โดยอาศัยฐานทางวัฒนธรรม เพื่อฟื้นสำนึก ศักดิ์ศรี หรืออัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงให้มีพลังต่อสู้กับนโยบายและกลไกที่มากกระทบ สถานภาพแห่งสิทธิชุมชน จึงวางอยู่บนหลักการสิทธิต่อการทำมาหากิน การจัดการทรัพยากรตามประเพณี สิทธิในถิ่นฐานบรรพชน สิทธิต่อการจัดการทางสังคมตนเอง และสิทธิในด้านวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ โดยมีกลุ่มองค์กรท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน และเครือข่ายกะเหรี่ยงตะวันตก ได้ร่วมเคลื่อนไหวปกป้องสิทธิชุมชนของคนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ แม้จะด้วยเป้าหมาย แนวทางที่แตกต่างกัน

ท้ายที่สุด ความอยู่รอดของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ ก็ขึ้นอยู่กับการณ์กำลังของชุมชนเอง สร้างเสริม รื้อฟื้นฐานวัฒนธรรม ประเพณี และประสานกับขบวนการภาคประชาชนในทุกระดับ ในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง นโยบาย กฎหมายของรัฐ ให้เป็นไปตามหลักการแห่งรัฐธรรมนูญ ที่ได้รับรองสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม และมุ่งเน้นยุทธศาสตร์เชิงรุกเพื่อสถาปนาสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ ทั้งด้านภูมิรัฐต่อระบบนิเวศ การจัดการทรัพยากร ฐานวัฒนธรรม ประเพณี ให้เป็นสถาบันทางสังคม ที่ล้ำค่าสมกับเป็น “มรดกทางวัฒนธรรม” ที่ล้ำค่าของสังคมไทยอย่างแท้จริง.

บทที่ 7

สรุปนโยบายการพัฒนากับการละเมิดสิทธิชุมชน

บทที่ 7

สรุปนโยบายการพัฒนากับการละเมิดสิทธิชุมชน

7.1 พัฒนาการแนวคิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

จากการศึกษาพัฒนาการแนวคิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยชี้ให้เห็นถึงพลวัตการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนที่ปกป้องการละเมิดสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของการเมืองเศรษฐกิจและสังคมในแต่ละยุคสมัย การตื่นตัวของภาคประชาชนเริ่มต้นจากการถูกละเมิดสิทธิทางการเมืองและกฎหมายในยุคการปกครองแบบเผด็จการ ซึ่งเรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิทางแพ่งและทางการเมือง เมื่อสังคมไทยได้รับผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม และเกิดปัญหาช่องว่างระหว่างคนจนและคนรวย ตลอดจนการได้รับผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจากนโยบายการพัฒนาดังกล่าว การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนจึงได้พัฒนามาสู่การเรียกร้องสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม สิทธิในการกำหนดการพัฒนา สิทธิในการมีสันติภาพ และสิทธิชุมชน ดังนั้นขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนดังกล่าวเป็นบทเรียนให้สังคมไทยได้เรียนรู้ว่าแนวคิดสิทธิมนุษยชนคือการเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้ภาคประชาชนได้มีอำนาจหน้าที่ต่อการตัดสินใจทางการเมือง กฎหมาย การกำหนดทิศทางการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการมีสิทธิเสรีภาพในการร่วมบริหารประเทศ

การพัฒนาแนวคิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยประกอบด้วยเหตุผลจากปัจจัยภายในและภายนอกประเทศ ปัจจัยภายในมาจากสถานการณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนที่เพิ่มความรุนแรงมากยิ่งขึ้นทั้งจากโครงสร้างทางการเมืองและสังคมของชุมชน ปัจจัยภายนอกมาจากกระแสการตื่นตัวของภาคประชาชนในประเทศตะวันตกที่ผลักดันให้มีการยอมรับแนวคิดสิทธิมนุษยชน และมีการกำหนดข้อตกลงระหว่างประเทศในหลายด้าน อาทิเช่น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้ประเทศไทยต้องปฏิบัติตามข้อตกลงดังกล่าว หากแต่เป็นไปอย่างเชื่องช้าอันเนื่องมาจากสังคมไทยยังไม่มี ความเข้าใจต่อเรื่องนี้ และภาคประชาชนยังไม่ตื่นตัวต่อการเรียกร้องสิทธิตามข้อตกลงระหว่างประเทศ

การพัฒนาเศรษฐกิจเสรีได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบท และกลุ่มต่างๆในสังคม โดยไร้การควบคุมจากภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ไม่สามารถตอบสนองการเข้าถึงทรัพยากรของสังคมและการปกป้องวิถีชีวิตปกติของชุมชนท้องถิ่น ระบบการเมืองดังกล่าวทำให้ชุมชนท้องถิ่นถูกกันออกไปจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และได้กลายเป็นกลไกสำคัญที่ภาครัฐ

และภาคธุรกิจสามารถใช้เป็นช่องทางสำคัญเพื่อสร้างความชอบธรรมในการครอบครองและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ

การพัฒนาเศรษฐกิจเสรีได้อ้างเรื่องสิทธิในการพัฒนาที่รัฐเป็นผู้มอบให้แก่ประชาชน ซึ่งมาพร้อมกับสิทธิในทรัพย์สินแบบปัจเจกชน ซึ่งทำให้ชุมชนรายไศล ทุ่งใหญ่เนตร และชุมชนทะเลสาบสงขลาต้องเผชิญกับการพัฒนาที่ถูกกำหนดมาจากโครงสร้างส่วนบน ขณะเดียวกันการยอมรับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรของรัฐและปัจเจกชนเท่านั้น ทำให้พื้นที่ป่าบุ่งป่าทามของชุมชนรายไศล ผืนป่าและพื้นที่ไร่หมุนเวียนของชุมชนกะเหรี่ยง และทะเลสาบสงขลาที่ชุมชนประมงขนาดเล็กใช้ประโยชน์ ได้กลายเป็นของหลวงซึ่งรัฐมีอำนาจเข้ามาจัดการเท่านั้น ระบบกรรมสิทธิ์ดังกล่าวได้กีดกันสิทธิของชุมชนที่ใช้ประโยชน์ในการร่วมจัดการ เนื่องจากไม่ถูกรับรองโดยกฎหมาย และไม่สามารถครอบคลุมสิทธิที่กว้างกว่าปัจเจกชนได้ ทั้งที่แต่เดิมชุมชนทั้ง 3 แห่ง ใช้ระบบสิทธิการจัดการร่วมกัน ระบบสิทธิในทรัพย์สินจึงเป็นเครื่องมือทางอำนาจของรัฐและทุนในการแย่งชิง ผูกขาดฐานทรัพยากร อันส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง การพัฒนาสิทธิทางเศรษฐกิจโดยมุ่งเน้นสิทธิในทรัพย์สินแบบปัจเจกชนจึงไม่สามารถตอบคำถามต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้เองแนวคิดสิทธิมนุษยชนจึงต้องถูกพัฒนานอกกรอบของกฎหมายและการเมืองในระบบรัฐสภา และทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจเสรี

แนวคิดสิทธิชุมชนในสังคมไทยได้ถูกพัฒนาขึ้นมาจากข้อจำกัดของสิทธิปัจเจกชน และกรอบของกฎหมาย การเมือง และทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีที่เป็นอุปสรรคต่อการกระจายอำนาจและทรัพยากรแก่ประชาชนผู้ด้อยโอกาส สิทธิชุมชนถือกำเนิดขึ้นมาจากฐานปรัชญาชุมชนนิยม อันเป็นนวัตกรรมทางสังคมจากภาคประชาชน แนวคิดดังกล่าวมีพลวัตตามขบวนการต่อสู้ที่ประชาชนสร้างวัฒนธรรมสิทธิชุมชนขึ้นมาในบริบทเงื่อนไขที่แตกต่างกัน แนวคิดสิทธิชุมชนจึงมีสถานะเป็นอุดมการณ์การเคลื่อนไหวภาคประชาชนเพื่อปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจกับรัฐ กลุ่มทุน ชุมชนและสังคมให้เกิดความเท่าเทียม ตลอดจนทำลายระบบผูกขาดทั้งด้านนโยบายและ ความรู้ เพื่อนำไปสู่ความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ชุมชนสามารถกำหนดตัวตนทางสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี ชุมชนได้ใช้ยุทธศาสตร์ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจของรัฐและกลุ่มทุน ด้วยการผลักดันเชิงนโยบายโดยตรง การสู่ทางวาทกรรม การใช้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม เพื่อขยายพื้นที่ทางสังคม สิทธิชุมชนจึงมีความสำคัญในการศึกษาทั้งรูปแบบการละเมิดสิทธิ กระบวนการนิยามสิทธิของชุมชน การใช้ยุทธศาสตร์สิทธิชุมชนในการต่อสู้

7.2. กระบวนการกำหนดนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิชุมชน

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบเผด็จการมาเป็นระบอบประชาธิปไตย มีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มคนที่เข้ามาบริหารประเทศ แต่โครงสร้างทางการ

เมืองยังถูกผูกขาดโดยกลุ่มรัฐราชการร่วมกับกลุ่มทุนท้องถิ่น ทุนระดับชาติ และขยายมาสู่กลุ่มทุนข้ามชาติ เพราะฉะนั้นการกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีจึงเป็นแนวคิดกระแสหลักของภาครัฐ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากที่ปรึกษาขององค์กรระหว่างประเทศที่สนับสนุนเงินช่วยเหลือ จะเห็นได้ว่าทิศทางการพัฒนาของประเทศไทยตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 1-8 (2504-2544) ยังเป็นทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจเสรี ในปี 2540 ประเทศไทยได้ประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจอันเป็นผลพวงของการขยายตัวเศรษฐกิจฟองสบู่ในปี 2532 การแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจของรัฐ ก็ยังใช้นโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจด้วยการช่วยเหลือกลุ่มทุนในภาคการธนาคารและการเงินและภาคอุตสาหกรรม ด้วยแนวคิดที่ว่าเมื่อสถาบันทางการเงิน และภาคอุตสาหกรรมเข้มแข็ง เศรษฐกิจของประเทศจะฟื้นฟูขึ้น โดยละเลยการสนับสนุนเศรษฐกิจในภาคเกษตรกรรม ธุรกิจของชุมชน และธุรกิจรายย่อยอย่างจริงจัง

กระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐจึงเป็นการต่อรองผลประโยชน์ของกลุ่มอำนาจต่างๆ ได้แก่ ฝ่ายการเมือง ระบบราชการ กลุ่มทุน และองค์กรระหว่างประเทศ ที่ดำเนินการตามการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีควบคู่กับระบบอำนาจนิยมของรัฐ การกำหนดกฎหมายและนโยบายจึงเปิดช่องทางให้กลุ่มทุนเข้ามามีอำนาจกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่ เช่น กลไกของคณะกรรมการร่วมรัฐเอกชน (กรอ.) การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติไปจนถึงการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจในแต่ละภูมิภาค

พลังของประเทศมหาอำนาจ ระบบราชการ และกลุ่มทุนจึงเป็นพลังหลัก 3 กลุ่ม ในการผลักดันนโยบายการพัฒนา โดยช่วงเริ่มแรกรัฐราชการมีบทบาทสูง เป็นผู้บุกเบิกการพัฒนา โดยกลุ่มทุนต้องแสวงหาการอุปถัมภ์จากรัฐ เช่น การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ เขื่อน ถนน การพัฒนาการเกษตรกรรมเพื่อส่งออก การเติบโตของนิคมอุตสาหกรรมภาคตะวันออก และโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดสงขลา ต่อมาเมื่อกลุ่มทุนเติบโตขึ้นจากกลุ่มทุนท้องถิ่นมาสู่กลุ่มทุนระดับชาติร่วมกับบรรษัทข้ามชาติ กลุ่มทุนได้มีบทบาทกำหนดทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมและภาคบริการ ดังเช่น กรณีโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันตก โครงการสามเหลี่ยมเศรษฐกิจภาคใต้ กลุ่มทุนจึงกลายเป็นกลุ่มอำนาจหลักในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ กำกับกลไกรัฐภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจดังกล่าว ในขณะที่พื้นที่ของประชาชนระดับล่าง ได้แก่ เกษตรกรรายย่อย และคนจนในภาคชนบทและภาคเมืองถูกละเมิดสิทธิทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างรุนแรง

แม้ภายหลังภาคประชาชนมีบทบาทในการผลักดันนโยบายได้มากขึ้น ทั้งจากการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่รับรองหลักการเรื่องสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน ตลอดจนองค์กรส่วนปกครองท้องถิ่นต่อทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการกำหนดนโยบายไว้ชัดเจน ในมาตรา 46 56, 79 และ 290 แต่ในโครงสร้างอำนาจที่เป็นอยู่ระบบราชการและกลุ่มทุนมีพลังมากที่สุดต่อการผลักดันนโยบายและการปฏิบัติการ นโยบายหลายด้านที่จะเสริมสร้างสิทธิชุมชนจึงไม่ได้รับ

การปฏิบัติอย่างจริงจัง ดังเช่น ความล้มเหลวการทำประชาพิจารณ์กรณีท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย รัฐไม่มีนโยบายยกเลิกเขื่อนกั้นทะเลสาบสงขลาตามความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ และไม่นำข้อเสนอของสมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบสงขลาในการจัดการทะเลสาบสงขลาไปปฏิบัติอย่างเป็นเอกภาพ การใช้นโยบายการจัดการป่าอนุรักษ์ของรัฐละเมิดสิทธิในการใช้และดูแลรักษาป่า และนำระบบการศึกษาของรัฐครอบงำวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร ละเลยพิจารณาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบทางสังคมในกรณีสร้างเขื่อนราษีไศล

รัฐและกลุ่มทุนได้สนับสนุนสถาบันวิชาการและสื่อต่างๆ เพื่อผลิต “ความรู้” และ “ความจริง” รับรองความชอบธรรมของนโยบายของรัฐ ซึ่งวาทกรรมดังกล่าวมีส่วนสำคัญต่อการละเมิดสิทธิชุมชน กรณีฝ่ายราษีไศลรัฐอาศัยความรู้เชิงเศรษฐศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ วนศาสตร์ และนิติศาสตร์ ไม่รับรองสิทธิการใช้ประโยชน์และสิทธิในการจัดการป่าป่าทามของชุมชน เนื่องจากไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมาย กรณีชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร สถาบันวิชาการป่าไม้ ปฏิเสธความสำคัญของระบบไร่หมุนเวียน และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเชิง กรณีชุมชนชาวประมงทะเลสาบสงขลา รัฐได้สร้างความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ในการสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมและภาคเมือง ซึ่งจะเป็นประโยชน์กับประเทศชาติในทางเศรษฐกิจ จึงทำให้รัฐเลือกที่จะนำทรัพยากรน้ำในทะเลสาบสงขลาเพื่อพัฒนาภาคเมืองและภาคอุตสาหกรรม มากกว่าการให้ความสำคัญกับการพึ่งพาทะเลสาบของชุมชนชาวประมงขนาดเล็ก จะเห็นได้ว่า “ความรู้เชิงวิชาการ” ถูกกำหนดโดยกลุ่มคนที่เข้าถึงอำนาจทางการเมืองและข้อมูลข่าวสาร โดยบิดเบือนความรู้ของประชาชนและความจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการละเมิดสิทธิชุมชนทางสังคมและวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง

หัวใจสำคัญของการละเมิดสิทธิอยู่ที่กลไกราชการ แม้หน่วยงานราชการต่างๆ จะมีเป้าหมายการทำงานที่แตกต่างกัน แต่ทั้งหมดกลับส่งผลเดือดร้อนต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งสิ้น เพราะแต่ละหน่วยงานไม่ได้สร้างการมีส่วนร่วมจากประชาชนอย่างเท่าเทียม กรณีราษีไศล กรมพัฒนาและส่งเสริมการพลังงานมุ่งเน้นการสร้างเขื่อนในขณะที่สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม กรณีปัญหาชุมชนชายแดนตะวันตก หน่วยงานทหารมุ่งเน้นนโยบายความมั่นคง ควบคุม จัดระเบียบแนวชายแดน ขณะที่กรมป่าไม้มุ่งแสวงหาอำนาจจากการครอบครองพื้นที่ป่าโดยกฎหมาย ส่วนหน่วยงานพัฒนา ก็ดำเนินการ “พัฒนา” ภายใต้โมทัศน์ความทันสมัย เพื่อปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงให้เป็นแบบไทย กรณีลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลากรมชลประทานมุ่งเน้นสร้างเขื่อนเพื่อส่งเสริมการปลูกข้าวเพื่อส่งออก สภาพพัฒนาต้องการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ภาคอุตสาหกรรมและภาคเมือง ในขณะที่สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมต้องแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำ และกรมประมงต้องแก้ไขปัญหาให้แก่ชาวประมงขนาดเล็ก อย่างไรก็ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศของรัฐสนับสนุนกลุ่มทุนท้องถิ่นและกลุ่มทุนชาติใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่ จนหลายครั้งเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม

ทุน ชุมชนและหน่วยราชการเอง และกลายเป็นพลังที่ทำลายศักยภาพชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาตนเอง

7.3. รากเหง้าแห่งการละเมิดสิทธิ

7.3.1. กระบวนทัศน์การพัฒนา

อานุภาพของกระบวนกรโลกาภิวัตน์มิได้มีผลต่อการทำลายรัฐชาติลงเท่านั้นแต่ยังทำลายอัตลักษณ์ (identity) ของชุมชนให้อยู่ในสภาวะเป็นฝ่ายถูกกระทำ และถูกตีความด้วยการมองโลกในวัฒนธรรมแบบเดียวกับประเทศมหาอำนาจ “*ลัทธิพัฒนานิยม*” (Developmentalism) ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อการครอบงำทางวัฒนธรรม อุดมการณ์ ความเชื่อ ค่านิยมของคนในสังคมให้ยึดติดกับการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของการพัฒนาเศรษฐกิจเสรี และถูกหล่อหลอมให้มีกระบวนกรทางวัฒนธรรมที่เลียนแบบการพัฒนา ขณะเดียวกัน “*ลัทธิบริโภคนิยม*” (Consumerism) ก็วิ่งไล่ตามกระบวนกรการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีและเทคโนโลยี

ลัทธิพัฒนานิยม และลัทธิบริโภคนิยม จึงเป็นเครื่องมือของกระบวนกรโลกาภิวัตน์ที่สร้างมายาคติในเชิงอำนาจของ “*วาทกรรม (Discourse)*” โดยการใช้สถาบันทางสังคมภายในรัฐชาติและระดับโลก รวมทั้งสถาบันทางเศรษฐกิจ (กลไกตลาดและเทคโนโลยี) ที่ทรงอานุภาพกำหนดแนวความคิด ความรู้ และข้อมูลข่าวสาร ด้วยการสร้างความจริงและอัตลักษณ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างความเป็นอื่นให้กับ “*ความเป็นชุมชนท้องถิ่น (Localization)*” ซึ่งมีกระบวนกรวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมกระแสหลัก โดยทำให้เป็นเรื่องที่ล้าสมัย ไม่เท่าทันโลกของยุคเทคโนโลยี ซึ่งสามารถสยบพลังปัญญาและลดเรี่ยวแรงของผู้คนทั้งหลาย (disempowering effects) (กิตติ กันภัย, 2542 : 4, อ้างใน Thomas Wallgren, June 1998 : 31)

ดังนั้นการพัฒนาในฐานะที่เป็นวาทกรรมแสดงให้เห็นว่า การพัฒนามิใช่เรื่องของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือการพัฒนาอุตสาหกรรมแต่เพียงอย่างเดียว แต่เต็มไปด้วยเรื่องราวของการควบคุม การจัดระเบียบ การใช้อำนาจและความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ เช่น การทำให้ประเทศยากจนทั้งหลายกลายสภาพเป็นประเทศด้อยพัฒนา และการทำให้คนในประเทศเหล่านี้กลายสภาพเป็น “*คนยากจน*” (ผู้เขียน) “*ประชากร*” และ “*ทรัพยากร*” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542 : 29)

7.3.2. ความขัดแย้งเชิงองค์ความรู้กระแสหลัก กับองค์ความรู้พื้นบ้าน

ชุดองค์ความรู้กระแสหลักที่มีปัญหากับสิทธิชุมชน ประกอบด้วยองค์ความรู้ด้านการพัฒนา เศรษฐศาสตร์ กฎหมาย และวนศาสตร์ ซึ่งทั้งหมดนี้สถาบันวิชาการและหน่วยงานราช

การได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก และนำมาผลิต “ความรู้” สร้าง “ความจริง” ดังเช่น คณะวนศาสตร์ บริษัทที่ปรึกษา หน่วยงานราชการ สภาพัฒนฯ สถาบันวิจัยฯ และอื่นๆ เป็นกลไกในการบริหารจัดการความรู้เหล่านี้ภายใต้นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม เมื่อเป็นเช่นนี้ ป่าปungป่าทามที่อำเภอราษีไศล ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และระบบไร่มุนเวียน จึงมีสภาพเป็นระบบนิเวศที่ไม่มีคุณค่า ไม่พึงประสงค์ ในยามที่รัฐต้องการพัฒนาเหนือพื้นที่เหล่านี้

ในขณะเดียวกัน ชุมชนท้องถิ่นที่เติบโตมากับระบบนิเวศท้องถิ่นต่างก็มีชุดความรู้พื้นบ้านของตนเอง ชุมชนกะเหรี่ยงสามารถแบ่งประเภทป่าได้ถึง 41 ป่า ขณะที่ชุมชนประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา ก็มีภูมิความรู้อันลึกซึ้งต่อวงจรชีวิตของสัตว์น้ำที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศน์แบบสามน้ำ (น้ำจืด น้ำเค็ม น้ำกร่อย) ในทะเลสาบสงขลา เจกเช่นเดียวกับชุมชนราษีไศลที่มีฐานความรู้ต่อป่าปungป่าทามและการทำประมงน้ำจืด แท้ที่จริงแล้วฐานความรู้ท้องถิ่นเหล่านี้ล้วนถูกสรรค์สร้างจากชุมชน เพื่อชุมชน และเป็นองค์ประกอบสำคัญของสิทธิชุมชน แต่รัฐกลับปฏิเสธฐานความรู้เหล่านี้ว่าไม่มีสถานะเป็นความรู้อีกประเภทหนึ่ง รัฐยังได้ดำเนินการครอบงำความรู้อันส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นต้องสูญเสียภูมิปัญญาดั้งเดิม และลดทอนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน

7.3.3. นโยบาย กฎหมาย ที่ให้อำนาจแก่รัฐและทุน ผ่านระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐและเอกชน ต่อการครอบครองทรัพยากรของชุมชน

จากกระบวนการพัฒนาแบบเศรษฐกิจเสรี และกระบวนการกำหนดนโยบายจากโครงสร้างส่วนบน โดยขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน จึงทำให้นโยบายและกฎหมายเป็นสาเหตุสำคัญของการละเมิดสิทธิชุมชน ระบบกรรมสิทธิ์แบบผูกขาดของรัฐและปัจเจกชนที่มีต่อทรัพยากรและทรัพยากรได้ปฏิเสธระบบสิทธิการจัดการร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นระบบสิทธิที่พัฒนามาจากจารีต ประเพณี วัฒนธรรม และประสบการณ์แก้ไขปัญหาเพื่อความอยู่รอดร่วมกันของชุมชน

กฎหมายของรัฐถูกพัฒนามาจากฐานคิดของการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจนับแต่ประเทศไทยเปิดประเทศ โดยมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศ ขณะเดียวกับรัฐยังคงมีฐานคิดอำนาจนิยมท่ามกลางการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว ระบบสิทธิในทรัพยากรดังที่กล่าวมาข้างต้นจึงเป็นกรอบของกฎหมายในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยมีระบบนิติบัญญัติ และสถาบันของรัฐเป็นผู้ผลิต และใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการควบคุม จัดการ จัดระเบียบทรัพยากรและประชาชน กลุ่มกฎหมายป่าไม้ เช่น พรบ.ป่าไม้ 2484 พรบ.อุทยานแห่งชาติ 2504 พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ 2507 พรบ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า 2535 พรบ.สวนป่า 2535 กฎหมายชลประทาน กฎหมายแร่ พรบ.ประมง ประมวลกฎหมายที่ดิน 2497 กฎหมายการเวนคืนที่ดินที่ไม่ครอบคลุมการคิดค่าชดเชยในพื้นที่ป่าปungป่าทามที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ และอื่นๆด้วยระบบมาตรฐานเชิงเดี่ยว ลด

ทอนความซับซ้อนของสภาพพื้นที่ ชุมชน ทำให้กฎหมายกลายเป็นกลไกสำคัญของการละเมิดสิทธิชุมชน

รูปธรรมของการรวมศูนย์อำนาจกฎหมายทรัพยากรอยู่ที่กระทรวง และระเบียบต่างๆ ที่บัญญัติภายใต้กฎหมาย แม้กฎหมายส่วนใหญ่จะยกเว้นโดยราชการ แต่ก็ต้องผ่านกระบวนการนิติบัญญัติของรัฐสภา ที่เปิดโอกาสให้กลุ่มผลประโยชน์เข้ามาเจรจาต่อรอง ปรับเปลี่ยนได้ แต่ในขั้นตอนของการออกกฎกระทรวง และระเบียบต่างๆ ที่เป็นภาคปฏิบัติการของกฎหมายว่าจะบังคับใช้อย่างไร ขอบเขตเนื้อหา และระยะเวลาขนาดไหน อะไรเป็นลำดับสำคัญก่อนหลัง อำนาจการตัดสินใจทั้งหมดนี้กลับอยู่ภายใต้ดุลพินิจของราชการอย่างแท้จริง แม้จะมีโครงสร้างที่ดูเหมือนเปิดกว้างอยู่บ้าง เช่น คณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ คณะกรรมการอุทยานแห่งชาติ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เป็นต้น แต่กรรมการที่วนเวียนอยู่ในโครงสร้างเหล่านี้ก็มีเฉพาะฝ่ายการเมือง และเทคโนโลยี ราชการเป็นหลักเท่านั้น

7.3.4 กลไกการปฏิบัติการของรัฐ ที่รวมศูนย์อำนาจ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน

นโยบายและกฎหมายมีฐานะเป็นกรอบชี้นำ แต่เครือข่ายกลไกอำนาจรัฐที่รวมศูนย์อำนาจผูกขาดการตัดสินใจเป็นตัวจักรสำคัญของการละเมิดสิทธิ แต่ความรุนแรงในการละเมิดสิทธิจะขึ้นอยู่กับอำนาจของหน่วยราชการนั้นๆ และรูปแบบความสัมพันธ์ของหน่วยงานที่มีต่อประชาชน กรณีชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวรป่าไม้เองที่มีอำนาจในการควบคุมเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ถือเป็นองค์กรหลักในการควบคุมจัดระเบียบในพื้นที่ จึงมีปัญหาความขัดแย้งกับชาวบ้านเรื่องการจัดการทรัพยากรมากที่สุด หน่วยงานทหารเองก็มีวัฒนธรรมรวมศูนย์อำนาจที่ไม่สนใจการมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่มีความสัมพันธ์กับชาวบ้านโดยตรงจึงทำให้เกิดช่องว่างสูง ขณะที่หน่วยงานอื่นๆ ที่ทำงานพัฒนา เช่น เจ้าหน้าที่ประจำอำเภอ สงเคราะห์ชาวเขา ไม่ได้มีอำนาจในการควบคุม กดดันชาวบ้านเท่าใดนัก ความขัดแย้งกับหน่วยงานเหล่านี้ในทางตรงจึงไม่เด่นชัด แต่จะเป็นความขัดแย้งจากกระบวนการกลืนกลายทางวัฒนธรรม ที่ชาวบ้านก็ใช้ชีวิตเฉยๆ ตื้อแพ่งในการต่อสู้

นอกจากกลไกรัฐที่มาจากส่วนกลางแม้แต่องค์กรปกครองท้องถิ่น ผู้นำทางการ ก็ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของกลไกรัฐด้วย แม้จะมีการให้ผู้นำทางการของชาวบ้านเข้าไปสะท้อนปัญหา และเสนอเรื่องราวของชาวบ้าน แต่ก็ไม่ได้ให้ความสนใจการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง กรณีชุมชนรายไศล การเคลื่อนไหวของชาวบ้านมักจะถูกต่อต้านจากฝ่ายผู้นำทางการอยู่ตลอด โดยการเกณฑ์ลูกบ้านของตนจำนวนมากไปยังศาลากลางจังหวัดเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านกลุ่มต่างๆ ที่สนับสนุนช่วยเหลือชาวชุมชนในการเรียกร้องค่าชดเชย กรณีความขัดแย้งเรื่องเขื่อนปากกระวะ และเขื่อนกั้นทะเลสาบสงขลา หรือการปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมตลอดจนการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากนาข้าวเป็นนาถั่ว ล้วนแล้วแต่สะท้อนถึงประชาชนไม่มี

ส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง การแก้ไขปัญหา และให้การควบคุมจัดการของภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพ

ระบบราชการอันเป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบปิดกั้นและไม่เท่าเทียมจึงเป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหวเรียกร้องการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยชุมชนท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดก็สามารถกลายเป็นกลุ่มคนชายขอบที่ถูกปิดกั้นและถูกกีดกันจากฐานทรัพยากรได้ หากขัดขวางต่อกระบวนการพัฒนาของรัฐและทุน

7.4 ขบวนการเคลื่อนไหวแนวคิดสิทธิชุมชน

ฐานคิดสิทธิชุมชนทั้งกรณีกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร ชุมชนราชสีสุโข และชุมชนทะเลสาบสงขลา ก่อตัวขึ้นอย่างชัดเจนในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายด้านการพัฒนา และการจัดการทรัพยากรที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน สิทธิในการทำมาหากิน การจัดการทรัพยากรตามประเพณี สิทธิต่อถิ่นฐานบรรพชน ถูกใช้เพื่อตอบโต้กับการนโยบายและกลไกของรัฐ อีกทั้งยังเป็นแนวทางการต่อสู้กับกระแสการพัฒนาของรัฐ

ชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวรได้เคลื่อนไหวต่อสู้พิทักษ์สิทธิของชุมชน โดยใช้ฐานทางประเพณี วัฒนธรรมเชื่อมกับองค์กรท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายกะเหรี่ยงตะวันตก ด้วยการต่อสู้เชิงวาทกรรม การปรับประยุกต์ประเพณีพิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน และการนิยามความหมายต่อพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรใหม่ ชุมชนกะเหรี่ยงได้ร่วมกับองค์กรต่างๆ ที่มีเป้าหมายหลากหลาย เพื่อการอนุรักษ์ป่าโดยชุมชนมีส่วนร่วม และการสนับสนุนสิทธิชุมชนในเชิงวัฒนธรรมประเพณีความเป็นกะเหรี่ยงร่วมกัน ทั้งหมดนี้ได้ก่อตัวขึ้นมาเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงในการปกป้องทรัพยากรและวัฒนธรรม ซึ่งขยายเครือข่ายออกไปนอกพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร

ชุมชนชาวประมงรอบทะเลสาบสงขลา ได้รวมตัวกันต่อสู้พิทักษ์สิทธิทางเศรษฐกิจด้วยการรวมกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มพัฒนาอาชีพ ตลอดจนพิทักษ์สิทธิในการใช้ประโยชน์และการจัดการลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลาเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อการตรวจสอบนโยบายการพัฒนาของรัฐที่มีผลกระทบต่อทะเลสาบสงขลาโดยตรง เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ได้เล็งเห็นเห็นถึงวิกฤตความเสื่อมโทรมของทรัพยากรในทะเลสาบสงขลา อันมีผลกระทบต่อปริมาณสัตว์น้ำลดลงอย่างเห็นได้ชัด จึงได้นำไปสู่การค้นหาคำตอบเพื่อจัดการปัญหาร่วมกันภายในชุมชน และชาวประมงรอบทะเลสาบสงขลา โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมสนับสนุน

กรณีชุมชนราชสีสุโข องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทประสานพูดคุยกับชุมชนเหล่านี้จนเกิดการเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยมุ่งเน้นเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา จัดทำ

ข้อเสนอให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดระดับกักเก็บน้ำในแต่ละฤดูเพื่อให้สามารถพึ่งพิงป่า
ทามได้ นอกเหนือจากการเสนอว่าหากป่าทามถูกน้ำท่วมจริงก็ให้รัฐบาลจัดเงินกองทุนพัฒนา
อาชีพให้ชาวบ้านบริหารจัดการเองเพื่อจะได้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ

7.5. ข้อเสนอแนะทางนโยบายและงานศึกษาวิจัย

การเรียกร้องสิทธิชุมชนจึงไม่ใช่การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระดับท้องถิ่นให้สอดคล้อง
กับโครงสร้างส่วนบน แต่เป็นการสถาปนาความสัมพันธ์ระดับท้องถิ่นที่เท่าเทียมและเป็นธรรม
ควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของโครงสร้างส่วนบนที่ให้อำนาจแก่รัฐและกลุ่มทุน เพื่อ
คลี่คลายปัญหาการละเมิดสิทธิชุมชนได้ในระยะยาว

การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจเพื่อรับรองสิทธิชุมชน จะต้องดำเนินการใน
หลายระดับ

1. ในเชิงโครงสร้างโดยการปรับระบบนโยบาย กฎหมายใหม่ กระบวนการยุติธรรม
และอื่นๆ ให้เกิดการกระจายอำนาจทางการเมือง การจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ
และสังคม สามารถรองรับความหลากหลายทางนิเวศ วัฒนธรรม ยอมรับสิทธิชุมชน
ตามประเพณีและวิถีชีวิตของตนเองในทุกด้าน
2. การสร้างพื้นที่ทางการเมืองให้กับชุมชนท้องถิ่นเพื่อการสื่อสารระหว่างชุมชนต่างๆ
ในหลายรูปแบบ และถูกพัฒนาไปตามความสัมพันธ์ทางสังคมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น
จะเป็นเครือข่ายญาติพี่น้อง เครือข่ายของผู้ที่ได้รับผลกระทบ เครือข่ายพัฒนา
อาชีพ หรือเครือข่ายทางภูมิวิเวศน์ที่ต้องใช้ทรัพยากรร่วมกัน การรวมกลุ่มดังกล่าว
จะเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และเชื่อมประสานกับ
กลุ่มประชาสังคมต่างๆ ซึ่งจะเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า และ
จะเข้าแทนที่การเมืองในระบบรัฐสภา
3. การพัฒนาและสร้างความรู้จากท้องถิ่น ทั้งในมิตินิเวศ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม
ของชุมชน และสื่อสารความรู้เหล่านั้นสู่ชุมชน จะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยให้สิทธิชุมชน
มีความเข้มแข็งขึ้น และสามารถต้านทานและรุกรกระบวนการโลกาภิวัตน์ ขบวนการ
การสิทธิชุมชนจะถูกพัฒนาไปสู่กระบวนการกำหนดนโยบายแทนที่กลไกรัฐ และ
กลุ่มทุน ซึ่งเรียกว่า “ความสัมพันธ์แบบชุมชนสู่โลกาภิวัตน์”

ดังนั้น “สิทธิชุมชน” ในทิศทางการพัฒนาโลกาภิวัตน์ จึงไม่สามารถกำหนดขอบเขต
ของพื้นที่ที่แน่นอน และตำแหน่งแห่งสิทธิหน้าที่ด้านใดด้านหนึ่งและตายตัว ลักษณะของสิทธิ
หน้าที่ของชุมชนต้องครอบคลุมอย่างรอบด้านดังวงล้อของธรรมจักรโดยมีแกนกลางของความ

เป็นธรรมและความยั่งยืนของสรรพชีวิต และมีการเคลื่อนไหวเพื่อเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่หลากหลายจากระดับเล็กสู่ระดับใหญ่ เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน

โจทย์การศึกษาขั้นต่อไป ควรจะมองไปถึง กระบวนการพัฒนาสิทธิชุมชน จากระบบนิติศาสตร์ และการสร้างการหนุนช่วยระหว่างภาคประชาสังคมต่อชุมชนเพื่อปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจ เพื่อเป็นแนวทางการเสริมสร้างระบบ “สิทธิชุมชน” ให้เป็นระบบสถาบันที่เข้มแข็งในที่สุด

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

บทที่ 1

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร

2539. "การเมืองกับการศึกษาการพัฒนา" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 22 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม)

ประภาส ปิ่นตบแต่ง

2541. การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เมธี ครองแก้ว

2531. "ความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาเกษตรกรรมกับอุตสาหกรรม" ใน เศรษฐกิจ การไทย : บนเส้นทางแห่งสันติประชาธรรม" นิพนธ์ พัวพงศกร และรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์(บก.) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยศ สันตสมบัติ.

2543. "รัฐ ชุมชน และนโยบายการจัดการทรัพยากร : บทสำรวจองค์ความรู้" ใน : อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ; บรรณาธิการ

2543. "พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และสมบุร ศิริประชัย (บก.)

2528. ทฤษฎีการพึ่งพากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ

2535. ไปให้พ้นยุคปฏิวัติเขียว : เบื้องหลังปัญหาการเกษตรกรรมและการแสวงหาทางเลือกใหม่. สุพรรณบุรี : ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม.

เสน่ห์จามริก และยศ สันตสมบัติ(บก.)

2536. ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา (เล่ม1) กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สันติ จิยะพันธ์

2539. ความขัดแย้งในแนวคิดระหว่างรัฐกับสังคมในเรื่องสิทธิของประชาชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุทัย ดุลยเกษม

2540. กรอบความคิดและแนวทางวิจัยเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

บทที่ 2

ภาษาไทย

กระทรวงการต่างประเทศ กรมองค์การระหว่างประเทศ.

2523. “ประมวลความตกลง อนุสัญญาระหว่างประเทศและหลักสากล เกี่ยวกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคีหรือให้การสนับสนุน”, กระทรวงการต่างประเทศ : กรุงเทพฯ.

กระทรวงการต่างประเทศสหรัฐ.

2540. “รายงานการปฏิบัติด้านสิทธิมนุษยชนของประเทศต่าง ๆ ประจำปี พ.ศ. 2539” กระทรวงการต่างประเทศสหรัฐในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย : กรุงเทพฯ.

กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม.

2521. “กรรมกรอ้อมน้อยและปัญหาสิทธิมนุษยชน”, กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม: กรุงเทพฯ.

2528 “สถานการณ์สิทธิมนุษยชน. 2528.”, กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม : กรุงเทพฯ.

กุลพล พลวัน,

2538 “ปัญหาการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนโดยสหประชาชาติ 2487-. 2516.”, วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ.

2538. “พัฒนาการแห่งสิทธิมนุษยชน”, สำนักพิมพ์วิญญูชน : กรุงเทพฯ.

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม.

2521. “ที่ดินกับชาวนา “ปฏิรูป” หรือ “ปฏิวัติ”, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ.

2528. “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับปัญหาสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย”,
เจริญวิทย์การพิมพ์ : กรุงเทพฯ.

โกศล โสภาคย์วิจิตร.

2520. “การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายระหว่างประเทศ”, คณะ
นิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : กรุงเทพฯ, 2520.
2523. รายงานผลการวิจัย “การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายไทย”,
กรุงเทพฯ.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน(กป.อพช.).

2540. “เหลียวหลังแลหน้าองค์กรพัฒนาเอกชนบนเส้นทางงานพัฒนา”, คณะ
กรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน กรุงเทพฯ.
2529. “ประสบการณ์และแนวคิดงานสิทธิมนุษยชนในชนบท”, เอกสารประกอบการ
สัมมนาวิชาการประจำปี กป.อพช.เขตอีสานใต้ 20-23/11/29 เนท จ.สุรินทร์
และกป.อพช.ภาคอีสาน 12-14/12/29 ท่าพระ จ.ขอนแก่น.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย(กปส.).

2527. “สิทธิราษฎร์ไทย”,คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชนในประเท
ไทย(กปส.): กรุงเทพฯ.
2539. “สถานการณ์สิทธิมนุษยชน ปี 2539 ” คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิ
มนุษยชน(กปส.): กรุงเทพฯ.
2540. “สิทธิมนุษยชน”, รวบรวมโดย คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษย
ชน(กปส.): กรุงเทพฯ.

โครงการศึกษาทางเลือกเพื่อการพัฒนา.

2539. “สิทธิมนุษยชนกับการพัฒนาสังคม” เอกสารประกอบการสัมมนา จัดโดย
โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา สถาบันวิจัยสังคม, ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับ คณะกรรมการประสานงานองค์กร
สิทธิมนุษยชน 6 กันยายน พ.ศ. 2539.

จรัญ โฆษณานันท์.

2528. “กฎหมายกับสิทธิเสรีภาพในสังคมไทย : เส้นขนานจาก 2475”, กลุ่ม
ประสานงานศาสนาเพื่อสังคม : กรุงเทพฯ.
2538. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “ปัญหาสิทธิมนุษยชน วิถีเอเชีย และวัฒน
ธรรมไทย” จัดโดย ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย และคณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรม : กรุงเทพฯ, 21-22 กันยายน.

จอห์น (John Stuart Mill).

2530. “ความเรียงว่าด้วยเสรีภาพ”, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติจัดแปล
และจัดพิมพ์: กรุงเทพฯ.

เจริญ คัมภีรภาพ.

2529. รายงานวิจัย “สิทธิมนุษย : ทฤษฎีและการปฏิบัติในสังคมไทย”, สถาบันไทย
คดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : กรุงเทพฯ, 2529.

2531. รายงานการศึกษาเรื่อง “เส้นทางเสริมสร้างสิทธิมนุษยชน”, มูลนิธิเพื่อการ
ศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา และมูลนิธิเอเชีย: กรุงเทพฯ.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.

2541. **ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง**, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรุงเทพฯ.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ.

2541. **ทฤษฎีและแนวคิด เศรษฐกิจชุมชนชาวนา**, โครงการวิถิธรชน ชุติภูมิปัญญา
ลำดับที่ 7, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: กรุงเทพฯ.

เฉลิมเกียรติ ผิวवाल.

2530. **ปรัชญาสิทธิมนุษยชน และพันธกรณีในสังคมไทย**, กลุ่มประสานงานศาสนา
เพื่อสังคม, กรุงเทพฯ.

ชัชชัย คัมภีรพร.

2540. **จริยศาสตร์:ทฤษฎีและการวิเคราะห์ปัญหาจริยธรรม**, สำนักพิมพ์เคล็ดไทย,
กรุงเทพฯ.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร.

2540. **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชา
สังคมในต่างประเทศ**, กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

ชไมพรรณ สุวดี.

2532. **บทบาทสถานภาพขององค์กรสิทธิมนุษยชนในการเมืองไทย**, วิทยานิพนธ์
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ทองใบ ทองเปาดี.

2530. **สิทธิมนุษยชน : สิทธิเสรีภาพพื้นฐานของมนุษยชน 12 ข้อ สิทธิของพล
เมืองในคดีอาญา**, โรงพิมพ์ปากเพรียวการช่าง 2 : สระบุรี.